

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

БОНДАРЕНКО ОЛЬГА СЕРГІЇВНА

УДК 343.352 (477)

**КОНЦЕПЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ
ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Дніпро – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Сумському державному університеті Міністерства освіти і науки України.

**Науковий
консультант:**

доктор юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України
Резнік Олег Миколайович,
Сумська міська рада,
секретар.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
Тихонова Олена Вікторівна,
Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри забезпечення
фінансової безпеки та фінансового розслідування;

доктор юридичних наук, доцент
Клочко Альона Миколаївна,
Сумський національний аграрний університет,
завідувач кафедри міжнародних відносин;

доктор юридичних наук, доцент
Гритенко Оксана Анатоліївна,
Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету.

Захист відбудеться 16 вересня 2021 року о 10:00 год на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.727.04 в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у загальній Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26).

Автореферат розіслано 12 серпня 2021 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В. Ф. Примаченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Відповідно до Основного закону Україна є правовою державою, де діють принципи верховенства права, законності, справедливості. Водночас існування корупції зумовлює нівелювання цих принципів та численні негативні процеси в економіці, політиці, соціальному розвитку, інвестиційній діяльності, міжнародному іміджі нашої країни. Для населення корупція є другою за значущістю соціальною проблемою після бойових дій у Донецькій та Луганській областях. Адже значна частина населення (44,2 % українців) стикалися з корупційними практиками¹⁾. Рівень корупції, а отже, й загрози небезпеці розвитку держави, відповідно до рейтингу держав за Індексом сприйняття корупції знижується малопомітними темпами. Зокрема, у 2015 р. Україна за показниками в Індексі сприйняття корупції отримала 27 балів зі 100, у 2016 р. – 29 балів, у 2017 р. – 30 балів; у 2018 р. – 31 бал, у 2019 р. – 29 балів, у 2020 р. – 33 бали і посіла 117-те місце із 180 країн у списку²⁾. Індекс сприйняття корупції певним чином покращився завдяки запровадженню організаційних (створення Національного антикорупційного бюро України, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Національного агентства з питань запобігання корупції, Вищого антикорупційного суду, Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів), правових (орієнтація державних механізмів на запобігання корупції), міжнародних (допомога ЄС в координації антикорупційних перетворень) та інших заходів. Водночас збереглися існуючі й виникли нові корупційні ризики, наприклад, тиск на громадський сектор та антикорупційні інституції, надмірна розпорошеність повноважень антикорупційних органів і відсутність злагодженості в їх діяльності, незавершеність судової реформи, відсутність системності щодо проведення реформ, пасивність населення тощо. Ці ризики з огляду на значущість завдання з протидії корупції потребують негайного вирішення. Вищезазначене засвідчує необхідність здійснення глибокого та змістовного наукового вивчення концепції кримінально-правової протидії корупції в Україні з метою з'ясування основних детермінант корупції за галузевим принципом і розроблення основних заходів, необхідних для їх усунення.

З огляду на те, що корупція та проблема протидії корупції становлять науковий інтерес для фахівців різних галузей, то вказані питання вивчали фахівці в галузі права, економіки, державного управління, політології, соціології та психології. Зокрема, такі вчені як: П. Андрушко, К. Бабенко, А. Байлов, А. Банчук, Л. Беккер, А. Береза, А. Білецький, О. Білик, Г. Бондарчук, А. Брунетті, О. Бусол, В. Васильчук, В. Волик, А. Волошенко, Дж. Гарольд, С. Глопен, В. Гладких, К. Годуєва, Д. Гоу, Р. Гречанюк, О. Гритенко, Ю. Гродецький, О. Грудзур, О. Гумін, М. Дуган, В. Дем'янчук, Ю. Дем'янчук, О. Джужа, О. Дудоров, М. Желік,

¹⁾ Результати дослідження «Корупція в Україні 2020: розуміння, сприйняття, поширеність» Info Sapiens за фінансової підтримки Антикорупційної ініціативи Європейського Союзу в Україні (EUACI). *Антикорупційна ініціатива ЄС в Україні* : веб-сайт. URL: <https://euaci.eu/ua/news/prezentaciya-doslidzhennya-korrupciya-v-ua-2020> (дата звернення: 20.02.2021).

²⁾ Індекс сприйняття корупції-2020. *Transparency International Ukraine* : веб-сайт. URL: <http://cpi.ti-ukraine.org/#/> (дата звернення: 20.02.2021).

А. Запотоцький, О. Іванов, Т. Ільєнок, М. Камлик, О. Клименко, А. Ключко, Д. Кондратов, О. Косиця, О. Костенко, В. Киричко, О. Кришевич, Д. Крупко, А. Куліш, Т. Курило, В. Куц, І. Кушнар'єв, Я. Лантіонов, А. Лапкін, М. Мельник, Д. Михайленко, Є. Невмержицький, А. Новак, В. Осадчий, С. Павленко, В. Пахомов, Р. Перелигіна, Л. Підпригора, І. Піскун, В. Плиска, С. П'ясецька-Устич, О. Рєзнік, Я. Ризак, С. Рогульський, О. Ромців, А. Рябченко, А. Савченко, Н. Савчин, С. Серьогін, В. Соловійов, О. Стогова, Г. Стіссен, В. Сухонос, А. Титко, І. Толкачова, О. Тихонова, В. Топчій, В. Трепак, В. Тютюгін, В. Цитряк, О. Шостко, М. Фердіг, А. Фредріка, М. Хавронюк, О. Ярошенко та інші.

Що ж до конкретних вітчизняних наукових доробок, присвячених сутності, видам та протидії корупції, а також корупційній злочинності, окремим видам корупційних злочинів, то хотілося б акцентувати на основних із них. Одним із найбільш фундаментальних вважаємо дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук М. Мельника «Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції» (2002 р.), де з'ясовано соціальну та правову природу, причинно-наслідкові зв'язки і негативні наслідки корупції, досліджено поняття корупції та корупційних правопорушень, розкрито механізм корупційних відносин, названо основні недоліки антикорупційного законодавства.

На особливу увагу заслуговує й докторська дисертація О. Бусол «Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії» (2015 р.). Учена, в контексті антикорупційної стратегії та спираючись на культурно-репресивний підхід, досліджує кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з корупційною злочинністю в Україні. Авторка пропонує концепцію боротьби з корупційною злочинністю в Україні з урахуванням наукової особливості єдності ідей, що забезпечують спрямованість стратегії на формування якостей особистості та формування антикорупційного світогляду.

Серед наукових праць, дотичних до дисертаційного дослідження, необхідно назвати й дисертацію Д. Михайленка «Концепція кримінально-правової охорони протидії корупційним злочинам в Україні» (2018 р.). Особливістю цієї праці є міжгалузевий підхід до дослідження корупції та «іmunітету» від протидії корупції. У дисертації проведено комплексне наукове спеціальне дослідження з питань кримінально-правової боротьби з корупційними злочинами, в якому концепція зазначеного контрзаходу була обґрунтована з урахуванням сучасних проблем боротьби з корупцією та особливостей корупції в Україні.

Водночас, незважаючи на значну кількість наукових праць із зазначених питань, концептуальні питання кримінально-правової протидії корупції на рівні комплексного дослідження є маловивченими, особливо урахуваючи численні зміни антикорупційного, кримінального та адміністративного законодавств.

Отже, необхідність підвищення ефективності протидії корупції в Україні, недостатня теоретична розробленість зазначеного питання та потреба у створенні системного, комплексного й відносно сталого підходів до протидії цьому деструктивному явищу зумовили актуальність дослідження концепції кримінально-правової протидії корупції в Україні.

Подана робота є спробою запропонувати оновлений антикорупційний підхід, спрямований на недопущення умов для виникнення корупції та вживання дієвих заходів примусу, які б дійсно стали необхідними і достатніми для покарання й виправлення винних осіб та недопущення вчинення нових корупційних кримінальних правопорушень як безпосередньо самими суб'єктами, так й іншими особами.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, а також у межах науково-дослідних тем Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету «Організаційно-правові засади функціонування правоохоронної, судової та фінансової систем України» (номер державної реєстрації 018U001317) і «Розробка методики взаємодії правоохоронних органів України щодо протидії легалізації злочинних доходів» (номер державної реєстрації 0120U100474).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в розробленні на основі аналізу існуючих наукових підходів, чинного вітчизняного та зарубіжного законодавств і практики їх реалізації комплексної науково та практично обґрунтованої концепції кримінально-правової протидії корупції в Україні, що спиралася б на галузевий підхід.

Для досягнення зазначеної мети вирішували такі завдання:

- систематизувати методологічні засади дослідження концепції кримінально-правової протидії корупції;
- розглянути відомі категоріально-понятійні інтерпретації поняття «корупція» та запропонувати власне визначення цього поняття;
- окреслити теоретико-прикладні підходи до класифікації корупції;
- з'ясувати співвідношення понять протидія», «запобігання», «боротьба», «попередження» та «профілактика» в контексті антикорупційної діяльності;
- визначити принципи протидії корупції;
- дати визначення та виділити ознаки корупційного кримінального правопорушення;
- виокремити підстави для класифікації корупційних кримінальних правопорушень;
- розкрити соціальну зумовленість криміналізації окремих адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією;
- типологізувати державні органи та органи державної влади залежно від сутності їх антикорупційної компетенції;
- окреслити напрями діяльності ЗМІ у сфері протидії корупції;
- розкрити антикорупційні напрями діяльності громадян та викривачів корупції;
- встановити напрями діяльності громадських організацій та юридичних осіб у сфері протидії корупції;
- виявити особливості протидії політичній та економічній корупції;
- визначити особливості протидії корупції в судовій системі та правоохоронних органах;

- з'ясувати особливості протидії корупції в освітній, медичній та спортивній галузях;
- узагальнити зарубіжний досвід реалізації антикорупційних заходів;
- установити роль для України міжнародного співробітництва у сфері протидії корупції;
- розробити пропозиції щодо оновлення законодавства, спрямовані на вдосконалення кримінально-правової протидії корупції в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі протидії корупції в Україні.

Предметом дослідження є концепція кримінально-правової протидії корупції в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження стала сукупність методів наукового пізнання. З філософських методів ми використали *аналітичний* – під час аналізування понятійно-категоріального апарату, зокрема, понять «корупція», «протидія», «боротьба», «запобігання», «корупційне кримінальне правопорушення», «міжнародне співробітництво» (підрозділи 1.2, 1.5, 2.1, 5.2). *Феноменологічний метод* дозволив забезпечити аналіз нормативних джерел національного, міжнародного та зарубіжного прав (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 5.1, 5.2). За допомогою *герменевтичного* методу стало можливим розтлумачити поняття, які як законодавчо закріплені, так і лише потребують його (підрозділи 1.3, 3.1, 4.1). *Діалектичний метод* став основою для формулювання законодавчих новел (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 4.1, 4.2, 4.3). У структурі загальнонаукових методів виокремлено три рівні. Перший – це методи емпіричного дослідження. Зокрема, *описовий метод* ми використали для характеристики напрямів діяльності суб'єктів, уповноважених протидіяти корупції в Україні (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3, 3.4). *Історичний метод* дозволив еволюційно дослідити наукові підходи до визначення сутності корупції (підрозділ 1.3). За допомогою методу *абстрагування* ми змогли дослідити підстави криміналізації адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією (підрозділ 1.3). *Порівняльний метод* покладено в основу аналізу зарубіжного досвіду протидії корупції (підрозділ 5.1). *Метод узагальнення* дав можливість дослідити стан наукового розроблення питання протидії корупції, з'ясувати структуру методології дослідження, систематизувати види корупції, виділити основні напрями протидії корупції й типологізувати держави залежно від системи покарань за корупційні кримінальні правопорушення (підрозділи 1.1, 1.2, 1.4, 1.5, 5.1).

Другий рівень загальнонаукових методів представлений методами теоретичного пізнання. Наприклад, *метод сходження від абстрактного до конкретного* було використано для окреслення сутності та ознак протидії корупції (підрозділ 1.5). *Гіпотетико-дедуктивний метод* забезпечив реалізацію міжгалузевого підходу під час аналізування сутності корупції (підрозділ 1.3). Третій рівень загальнонаукових методів – загальнологічні методи. *Метод системного аналізу* дозволив виокремити основні причини корупції в різних галузях (підрозділи 4.1, 4.2, 4.3). *Метод аналізу та узагальнення* було застосовано для уточнення й

узагальнення поглядів на сутність і види корупції в наукових джерелах (підрозділи 1.3, 1.4).

Останній вид методів, які ми задіяли, – це конкретно-наукові методи. Зокрема, *метод аналізу й узагальнення судової практики* було використано під час наведення прикладів із судової практики під час аналізування поняття «неправомірна вигода» та підстав для класифікації корупційних кримінальних правопорушень (підрозділи 1.4, 2.2). *Статистичний метод* дозволив організувати роботу зі збирання та узагальнення матеріалів практичного застосування норм КК України, якими передбачено відповідальність за корупційні кримінальні правопорушення (підрозділ 2.2). *Метод анкетування* було використано для проведення опитування працівників державних органів антикорупційного спрямування стосовно *причин та умов корупції* (підрозділ 4.2).

Науково-теоретичне підґрунтя для написання дисертації становили наукові праці з філософії, економіки, державного управління, політології, соціології, психології, кримінального права та кримінології, а також інших правових наук, зокрема й зарубіжних учених. *Нормативною основою* дисертаційного дослідження були Конституція України, міжнародні договори України, нормативно-правові акти національного законодавства радянського та сучасного періодів, проекти законів, що визначають засади протидії корупції в Україні, законодавства низки зарубіжних країн.

Інформаційною та емпіричною основою дослідження були: 1) статистичні дані МВС України, Офісу Генерального прокурора України, Національного антикорупційного бюро України, Національного агентства з питань запобігання корупції, Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів; 2) статистичні дані міжнародних громадських організацій антикорупційного спрямування; 3) результати анкетування 300 працівників правоохоронних органів для з'ясування їх думки щодо причин, умов та заходів, необхідних для протидії корупції в правоохоронних органах.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що надане дисертаційне дослідження є однією з перших спроб комплексно на монографічному рівні на основі використання комплексного й системного підходів розробити галузево профільовану та ефективну концепцію кримінально-правової протидії корупції з урахуванням останніх наукових досягнень, положень міжнародно-правових актів антикорупційного спрямування, положень національного права, узагальнень правозастосування і позитивних рис зарубіжного досвіду. На підставі проведеного дослідження сформульовано низку нових концептуальних наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем. Основні з яких:

уперше:

– запропоновано доповнити КК України визначенням поняття «корупційне кримінальне правопорушення», під яким варто розуміти кримінальний проступок або злочин, спрямований проти встановленого законодавцем порядку здійснення службовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх апарату, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій

незалежно від форм власності, особами, які надають публічні послуги, своїх повноважень;

- запропоновано криміналізацію окремих адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією: порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків, порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів та невжиття заходів щодо протидії корупції;

- доведено провідну роль ЗМІ у забезпеченості демократизму, плюралізму та публічності в діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, а також осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, під час протидії корупції;

- обґрунтовано ключову роль громадян для зростання ефективності реалізації антикорупційних заходів, що зумовлена їх особистою зацікавленістю не лише в декларативному існуванні правової, демократичної та соціальної держави, а й у фактичному;

- запропоновано застосовувати галузевий підхід до протидії корупції, що буде враховувати особливості кожної галузі, виявить їх специфічні детермінанти та на основі цього дозволить розробити адаптовані до потреб кожної галузі, найбільш ефективні, цілеспрямовані заходи, необхідні для протидії тому чи іншому різновиду корупції;

- сформульовано основні причини спортивної корупції та обґрунтовано важливість реалізації заходів протидії спортивній корупції за конкретними напрямками: протидія корупції в міжнародних спортивних організаціях і протидія низовій спортивній корупції;

- запропоновано виділяти чотири підходи до обрання покарань за корупційні кримінальні правопорушення: м'який підхід передбачає за вчинення корупційних кримінальних правопорушень застосовувати здебільшого штраф; згідно з помірним підходом допустиме застосування позбавлення волі строком десять років; у державах із суворим підходом максимальним покаранням за корупційні кримінальні правопорушення є позбавлення волі на строк до п'ятнадцяти років; особливо суворий підхід передбачає застосування позбавлення волі строком до двадцяти п'яти років та смертної кари;

вдосконалено:

- поняття корупції для потреб Закону України «Про запобігання корупції» з метою недопущення ототожнення корупції та неправомірної вигоди та запропоновано називати нею умисні порушення дисциплінарного, цивільного, адміністративного, кримінального характеру, що проявилися в протизаконному використанні особою, зазначеною в частині першій статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей;

- наявний перелік підходів до формування сутності поняття «корупція» доповненням міжнародним, історичним і зарубіжним підходами;

- перелік корупційних кримінальних правопорушень, закріплений у примітці до ст. 45 КК України, оновленням змісту примітки до ст. 45 КК України, зазначивши, що корупційними кримінальними правопорушеннями відповідно до

цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, 364-3, 368-1, у випадку їх учинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 209, 210, 354, 364, 364-1, 364-3, 365, 365-2, 366-2, 366-3 367-1, 368, 368-1, 368-3, 369, 369-1, 369-2, 369-3, 369-4, 370 цього Кодексу;

- розподіл ознак корупційних кримінальних правопорушень на загальні, тобто властиві всім кримінальним правопорушенням, та специфічні, що характеризують особливу природу корупційних кримінальних правопорушень;

- підстави класифікації корупційних кримінальних правопорушень, зокрема, їх перелік доповнено такими підставами: вид, предмет, суб'єкт та мета корупційних кримінальних правопорушень;

- систематизацію причин і основних заходів протидії економічній, політичній, судовій корупції та корупції щодо діяльності правоохоронних органів;
набули подальшого розвитку:

- характеристика теоретико-прикладних підходів до класифікації корупції;

- підстави відмежування понять «протидія», «запобігання», «боротьба» та «профілактика» в контексті поняття корупції;

- принципи протидії корупції за допомогою поділу на загальні, характерні для всіх галузей права, та спеціальні, властиві лише діяльності з протидії корупції і зумовлені її специфікою;

- напрями антикорупційної діяльності суб'єктів, уповноважених протидіяти корупції, в Україні;

- детермінанти та заходи протидії освітній і медичній корупції;

- роль міжнародного співробітництва у сфері протидії корупції;

- юридична характеристика заходів запобігання корупції залежно від моделі розвитку корупції.

Особистий внесок здобувача в одержання наукових результатів, що містяться в дисертації. Дисертаційне дослідження виконане здобувачем самостійно, всі сформульовані в ньому положення та висновки обґрунтовано на основі особистих досліджень автора. Нові наукові результати дисертації одержані дисертантом особисто. У науковій статті «До питання про відповідальність військових посадових осіб Збройних сил України, відряджених в інтересах оборони держави та її безпеки, за порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів», підготовленій разом із В. Пахомовим, особисто проаналізовано об'єктивні ознаки порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів та розроблено висновки до статті. У науковій статті «Об'єктивні ознаки корупційних злочинів, які вчиняються приватним лікарем», підготовленій разом із В. Пахомовим та М. Думчиковим, особисто розглянуто об'єктивну сторону корупційних злочинів, що вчиняються приватним лікарем та сформульовано висновки до статті. У науковій статті «Визнання норми про декларування недостовірної інформації неконституційною як прояв дискредитації антикорупційної реформи», написаній у співавторстві з О. Резніком, дисертант здійснила аналіз сутності та значення норми про декларування

недостовірної інформації для проведення антикорупційної реформи та підготувала висновки до статті. У науковій статті «Corrupt lobbying in Ukraine: essence, determinants and countermeasures», підготовленій разом з В. Пахомовим та Ю. Лук'яненко, особистий внесок здобувача полягає у виділенні основних причин існування корупційного лобізму заходів, необхідних для протидії цьому явищу, та написанні висновків до статті. У науковій статті «Relevant issues off the criminal liability of the private doctors for corruption crimes», підмовленій спільно з В. Пахомовим і М. Думчиковим, дисертант дала характеристику основних об'єктивних ознак корупційних кримінальних правопорушень, що вчиняються приватним лікарем, та сформулювала висновки до статті. У науковій статті «The role of community in fighting corruption in Ukraine», підготовленій у співавторстві з П. Маланчуком і М. Думчиковим, особистий внесок здобувача полягає у висвітленні основних напрямів залучення громадськості до протидії корупції та формулюванні висновків до статті. У науковій статті «Participation of Ukraine in International Cooperation against Corruption», підготовленій разом з О. Резніком, Є Гармашем, Н. Андрійченко, О. Стоговою, особисто розглянуто основні універсальні міжнародні нормативно-правові акти антикорупційного спрямування, їх роль для протидії корупції в Україні та сформульовано висновки до статті. У науковій статті «Features of criminal liability of a medical professional for failure to perform or improper performance of their professional duties in Ukraine», написаній у співавторстві з О. Резніком, М. Думчиковим, Н. Горобець, дисертант проаналізувала зв'язок латентності кримінальних правопорушень, що вчиняються лікарями, з корупцією в медичній системі та сформулювала висновки до статті. У науковій статті «Принципи антикорупційної діяльності в Україні», підготовленій разом із В. Пахомовим і В. Шапіро, особисто здійснено виділення та аналіз основних спеціальних принципів антикорупційної діяльності й написано висновки до статті. У науковій статті «Types of corruption depending on the form of expression of corruption relations», підготовленій у співавторстві з В. Пахомовим і М. Думчиковим, дисертант особисто окреслила основні підстави класифікації корупції та сформулювала висновки до статті. У науковій статті «Review of the state anti-corruption institutions effectiveness in Ukraine», написаній у співавторстві з М. Уткіною, М. Думчиковим, Д. Прокоф'євою-Янчиленко, К. Янішевською, автор особисто охарактеризувала органи спеціальної компетенції у сфері протидії корупції та написала висновки до статті. У науковій статті «The role of mass media in preventing corruption», підготовленій разом із М. Уткіною та М. Колесніковою, особисто запропоновано й охарактеризовано нові напрями участі журналістів у протидії корупції та підготовлено висновки до статті. У науковій статті «Corruptive incomings laundering in medical sphere», написаній у співавторстві з О. Резніком, М. Уткіною, Н. Горобець, дисертант проаналізувала основні способи відмивання корупційних доходів у медичній сфері та сформулювала висновки до статті.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані в:

1) науковій діяльності – як основа для подальших досліджень протидії корупції в Україні (акт впровадження Сумського державного університету від

12.03.2021 р., акт впровадження Кримінологічної асоціації України від 12.04.2021 р.);

2) практичній діяльності – з метою підвищення ефективності діяльності підрозділів Головного управління Національної поліції України в Сумській області (акти впровадження Головного управління Національної поліції України в Сумській області від 18.02.2021 р.);

3) освітньому процесі – під час проведення лекцій, семінарських і практичних занять із дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія», «Кримінальна юстиція», «Основи запобігання злочинності», «Сучасні проблеми правового регулювання запобігання корупції в Україні» (акт впровадження Сумського державного університету від 17.03.2021 р.).

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження оприлюднені на:

1) міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема, «Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі» (Київ, 2016 р.), «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції в Україні» (Харків, 2017 р.), «Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні» (Запоріжжя, 2017 р.), «Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід» (Дніпро, 2018 р.), «Modern jurisprudence of European Union» (Люблін, 2018 р.), «Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі» (Суми, 2019 р.), «Die wichtigsten Vektoren für die Entwicklung der Wissenschaft» (Люксембург, 2020 р.), «Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів» (Суми, 2021 р.); 2) всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Національна самосвідомість та правова культура в умовах європейської інтеграції» (Суми, 2017 р.), «Актуальні проблеми запобігання корупції» (Харків, 2021 р.); 3) міжвузівській науково-практичній конференції «Травневі правові читання» (Черкаси, 2019 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення, висновки і рекомендації дослідження висвітлено автором у 55 публікаціях, зокрема, в 1 монографії, 14 наукових статтях у фахових виданнях України, 8 періодичних наукових виданнях, що індексуються БД Scopus та Web of Science; 3 закордонних виданнях, 22 тезах доповідей на конференціях і семінарах, 7 працях, що додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з основної частини (вступу, п'яти розділів, що вміщують сімнадцять підрозділів, висновків), списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 551 сторінка. Список використаних джерел складається із 780 найменування і займає 84 сторінки, додатки викладено на 38 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації; визначено її зв'язок із науковими програмами, планами, темами; розкрито мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, його емпіричну базу, а також окреслено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості щодо апробації результатів дослідження, публікацій.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження концепції кримінально-правової протидії корупції» складається з п'яти підрозділів, присвячених характеристиці стану наукового розроблення проблеми протидії корупції, методологічних засад дослідження концепції кримінально-правової протидії корупції; категоріально-понятійних інтерпретацій поняття «корупція», теоретико-прикладних підходів до класифікації корупції, аналізу сутності та принципів протидії корупції.

У підрозділі 1.1 *«Стан наукового розроблення проблеми протидії корупції»* висвітлено генезис наукового та легального розвитку поняття «корупція» з античних часів до сьогодення. З'ясовано, що в сучасній вітчизняній науці дослідженням корупції та заходів протидії цьому явищу займаються представники різних галузей, зокрема, вчені-правознавці, економісти, політологи тощо. Проаналізовано окремі ключові наукові праці, присвячені корупції як негативному соціально-економічному явищу та проблемі протидії корупції на всіх рівнях і напрямках, а також розслідуванню корупційних діянь. Особливу увагу приділено дисертаційним дослідженням із правової тематики. Автор не обмежується лише дослідженнями кримінально-правової та кримінологічної спеціалізації, а й зосереджує увагу на ключових здобутках в адміністративному праві, криміналістиці, кримінальному процесі. Наголошено на необхідності ґрунтовного аналізу існуючого наукового доробку для розроблення ефективної концепції кримінально-правової протидії корупції.

У підрозділі 1.2 *«Методологічні засади дослідження концепції кримінально-правової протидії корупції»* зазначається, що підбір правильної методології є одним із важливих елементів успіху під час здійснення наукового дослідження. Методологією є сукупність підходів, принципів та конкретних методів, якими керується науковець. Ми використали саме ті елементи методології, які дозволили забезпечити системність, комплексність, повноту, а також об'єктивність дослідження концепції кримінально-правової протидії корупції. Основними засадами цього дослідження стали детермінізм, об'єктивність, конкретність, комплексність, відповідність, додатковість та поєднання досягнень теорії й практики. Крім того, ми застосовували історичний, інституційний, термінологічний, а також системний підходи. Стосовно методів наукового дослідження, запропоновано їх розгалужену складну та багаторівневу структуру. Насамперед ми використовували філософські методи: аналітичний, феноменологічний, герменевтичний та діалектичний. У структурі загальнонаукових методів виокремлено три рівні. Перший – це методи емпіричного дослідження (описовий, історичний, абстрагування, порівняння, узагальнення). Другий рівень представлений методами теоретичного пізнання: сходження від абстрактного до конкретного та гіпотетико-дедуктивний. Третій рівень загальнонаукових методів – це загальнологічні методи (системного аналізу, аналізу й узагальнення, моделювання, системно-структурний, абстрактно-логічний та екстраполяція). Останній вид методів, які ми задіяли – це конкретно-наукові методи. Зокрема, формально-юридичний, компаративний, аналізу та узагальнення судової практики, статистичний, анкетування і сценарний.

У підрозділі 1.3 «Категоріально-понятійні інтерпретації поняття «корупція» наголошено, що явище корупції є надзвичайно складним так само, як і поняття, що позначає це явище. Виділено основні аспекти формування поняття «корупція». По-перше, історичний, адже формування того чи іншого поняття повинне враховувати особливості розвитку явища, що означає це поняття, та підходів до окреслення його сутності. По-друге, міжнародний аспект, що в умовах зростання ролі глобалізації та інтеграції України в європейську спільноту набуває колосального значення. Саме цей аспект передбачає врахування приписів міжнародних документів антикорупційного спрямування під час законодавчого конструювання поняття корупції в Україні. По-третє, зарубіжний аспект також має істотне значення, адже запозичення окремих позитивних елементів зарубіжного правозастосування дозволяє усунути певні недоліки в окресленні сутності поняття. По-четверте, доктринальний, що полягає в аналізі наукових позицій фахівців у галузі соціології, права, економіки, державного управління, політології, психології. Установлено, що формування єдиного доктринального уніфікованого поняття є неможливим, у зв'язку з тим що змістовне наповнення поняття «корупція» залежить від сфери, де його застосовують. По-п'яте, легальний аспект, що є її основоположним. На підставі аналізу легального аспекту запропоновано оновити зміст законодавчого визначення поняття «корупція».

У підрозділі 1.4 «Теоретико-прикладні підходи до класифікації корупції» здійснено класифікацію корупції за низкою підстав. По-перше, корупцію запропоновано класифікувати за темпом розвитку на інертну, поступову та активну. По-друге, зазначено, що за сферами здійснення корупцію поділяють на корупцію у сфері законодавчої, виконавчої та судової влади і корупцію у сфері діяльності юридичних осіб приватного права й сфери надання публічних послуг. По-третє, наголошено, що за періодичністю вчинення корупційних діянь корупція буває епізодичною, системною і клептократичною. По-четверте, корупцію класифіковано, спираючись на сталість, на повзучу та стрибкоподібну. По-п'яте, відповідно до рівня організації та поширення корупційних відносин необхідно виділяти низову корупцію, регіонального рівня, елітарну й міжнародну. По-шосте, за галузевою спрямованістю існує корупція у правоохоронних органах, освітній, медичній, спортивній та оборонній галузях. По-сьоме, за формою вираження корупцію поділяють на корупцію з «твердою формою» вираження корупційних відносин та корупцію з «м'якою формою» вираження корупційних відносин. Для забезпечення належного рівня протидії корупції важливою є протидія всім видам корупції, що потребує значних матеріальних, правових та кадрових ресурсів.

У підрозділі 1.5 «Сутність та принципи протидії корупції» визначено, що не зважаючи на колосальне значення протидії корупції для розбудови правової держави, у національному законодавстві відсутні як точне визначення цього поняття, так і основні засади протидії корупції. Така ситуація породжує плюралізм наукових поглядів. Аналізуючи позиції вчених, ми дійшли висновку, що протидія корупції є загальним системоутворювальним поняттям, яке включає запобігання корупції та боротьбу із нею. Поняття «профілактика» та «контроль» застосовують щодо поняття «корупційні правопорушення», а не поняття «корупція» в цілому. Так, поняття «профілактика кримінальних корупційних правопорушень» може

тлумачитися у вузькому (кримінально-правовому) і широкому (кримінологічному) розумінні. Наголошено, що в контексті формування єдиного підходу до понятійно-категоріального апарату важливим є розмежування понять «протидія корупції» та «антикорупційна політика». З аналізу позиції науковців випливає, що протидія корупції є лише напрямом антикорупційної політики. Водночас, на нашу думку, поняття «політика» завжди асоціювалося з діяльністю державних інституцій, а протидія, особливо корупції, вже давно перестала бути лише справою осіб, уповноважених на виконання функцій держави. Тому вважати протидію корупції лише напрямом антикорупційної діяльності – не виправдано.

Підкреслюється, що для забезпечення ефективності під час протидії корупції важливим є наявність чітких пріоритетів, здійснення протидії на постійній основі. Саме тому пріоритетну роль відіграє визначення загальних засад протидії корупції. Пропонується поділяти принципи протидії корупції на: загальні, тобто верховенство права, законність, публічність, та спеціальні: справедливість; незалежність осіб, наділених повноваженнями у сфері протидії корупції, взаємодія владних структур з інститутами громадянського суспільства; незалежність ЗМІ, невідворотність відповідальності за вчинення корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень, а також комплексність і системність поєднання заходів запобігання корупції та боротьби з нею. Наголошено на важливості законодавчого закріплення зазначених принципів у тексті Закону України «Про запобігання корупції».

Розділ 2 «Кримінально-правова характеристика та класифікація корупційних кримінальних правопорушень» складається з трьох підрозділів у яких детально висвітлено питання поняття та ознак корупційних кримінальних правопорушень, класифікації корупційних кримінальних правопорушень і соціальної обумовленості криміналізації окремих адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією.

У підрозділі 2.1 «Поняття та ознаки корупційних кримінальних правопорушень» досліджено передумови появи поняття «кримінальне правопорушення» та наголошено на доцільності доповнення антикорупційного законодавства поняттям «корупційне кримінальне правопорушення». Ґрунтовно проаналізовано ознаки корупційного кримінального правопорушення. Запропоновано поділяти їх на дві групи: загальні, тобто властиві всім кримінальним правопорушенням: суспільна небезпечність, протиправність, винність, караність та специфічні, що характеризують особливу природу корупційних кримінальних правопорушень: зловживання службовим становищем, обов'язкова наявність предмета кримінального правопорушення – неправомірної вигоди, наявність спеціального суб'єкта, вчинення суспільно небезпечного діяння у формі прямого умислу та його спрямованість на досягнення певної корисливої мети. Водночас доведено, що з кожного правила завжди є певні винятки, зокрема, інколи суб'єкт корупційних кримінальних правопорушень може бути загальним, якщо безпосередньо надає, висловлює пропозицію та обіцянку надання неправомірної вигоди. Крім того, вина в корупційних кримінальних правопорушеннях може бути змішаною: умисна щодо самого корупційного діяння та необережна стосовно тяжкості спричинених ним суспільно небезпечних наслідків.

У підрозділі 2.2 «Класифікація корупційних кримінальних правопорушень» виділено кілька підстав для класифікації корупційних кримінальних правопорушень. Залежно від виду кримінальних правопорушень їх поділяються на проступки та злочини. За видом родового об'єкта складу кримінального правопорушення вони бувають: проти власності, у сфері господарської діяльності, проти громадської безпеки, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, проти встановленого порядку несення військової служби. Згідно з організацією групування корупційних кримінальних правопорушень у тексті примітки до ст. 45 КК України їх поділяють на ті, які вчиняються шляхом зловживання службовим становищем, та окремі корупційні кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, а також у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Відповідно до повноти ознак корупційності корупційні кримінальні правопорушення бувають безумовно корупційними та умовно корупційними. Предмет корупційних кримінальних правопорушень дозволяє класифікувати їх за кількома підставами. По-перше, залежно від правового режиму речей, що є предметами корупційних кримінальних правопорушень, їх можна поділяти на ті, які перебувають у цивільному обороті або обмежені в ньому. А відповідно до особливих характеристик предмета можна здійснювати розподіл на ті корупційні кримінальні правопорушення, які не наділені особливими характеристиками їх сутності, та ті корупційні кримінальні правопорушення, які мають певні додаткові характеристики предмета їх складу (вартість предмета, розмір предмета). З огляду на суб'єкт, який вчиняє корупційне кримінальне правопорушення, їх можна поділяти на ті, де суб'єкт – службова особа юридичних осіб публічного права; службова особа юридичних осіб приватного права; особа, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг; працівник підприємства, установи та організації, який не є службовою особою або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації; загальний суб'єкт; військова службова особа. Залежно від мети, якої бажає досягти особа, вчиняючи корупційне кримінальне правопорушення, останні поділяють на ті, які вчиняються з метою одержання неправомірної вигоди, а також ті, які не мають цієї мети. За підслідністю корупційні кримінальні правопорушення поділяють на ті, які підслідні Національному антикорупційному бюро України, Державному бюро розслідувань України, а також Національній поліції.

У підрозділі 2.3 «Соціальна обумовленість криміналізації окремих адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією» доведено необхідність криміналізації трьох адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією. По-перше, порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків. Визначено, що підставами для криміналізації є історична (історична схильність нашого суспільства до обдаровування чиновників) та соціальна (наявність причинно-наслідкового зв'язку між фактом отримання подарунка та вчинення або

невчинення дій чи прийняття або неприйняття певних рішень на користь цієї особи або третіх осіб, що обумовлюється службовим становищем одержувача). Крім того, виділено підстави розмежування неправомірної вигоди і подарунка: вартісне вираження, мотив та обстановка надання. По-друге, порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів. Криміналізація цього діяння обумовлюється морально-етичною (прийнятне ставлення до корупції як явища) та статистичною (постійне зростання кількості діянь, учинених в умовах реального конфлікту інтересів) підставами. Обґрунтовано необхідність криміналізації лише дій чи прийняття рішень в умовах реального конфлікту інтересів, а за неповідомлення особою в установлених законом випадках та порядку про наявність у неї реального конфлікту інтересів пропонується обмежитися адміністративною відповідальністю. По-третє, невжиття заходів щодо протидії корупції. З'ясовано, що передумовою відповідальності за невжиття заходів щодо протидії корупції є наявність підтвердженого предикатного діяння. Більше того, особу вже повинно бути притягнуто до відповідальності за це діяння.

Розділ 3 «Аналіз сутності та напрями участі суб'єктів, уповноважених протидіяти корупції в Україні» складається з чотирьох підрозділів, присвячених характеристиці повноважень та напрямів діяльності суб'єктів із загальними повноваженнями і спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії; напрямам діяльності засобів масової інформації у сфері протидії корупції; антикорупційним напрямам діяльності громадян і викривачів корупції та характеристиці напрямів діяльності громадських організацій і юридичних осіб у сфері протидії корупції.

У підрозділі 3.1 «Характеристика повноважень і напрямів діяльності суб'єктів із загальними повноваженнями та спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції» визначено основні напрями антикорупційної діяльності органів загальної компетенції. Так, Верховна Рада України забезпечує формування антикорупційної політики та проведення антикорупційної експертизи нормативно-правових актів. Діяльність Кабінету Міністрів України переважно спрямована на координацію антикорупційної діяльності держави загалом, та Національного агентства з питань запобігання корупції зокрема. Щодо повноважень Президента України у сфері протидії корупції, то саме глава держави повинен забезпечити виконання стратегічного завдання подолання корупції з метою реалізації ч. 3 ст. 102 Основного закону, що передбачає набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору.

Проаналізовано повноваження спеціально уповноважених органів державної влади у сфері протидії корупції. Основними функціями Національного агентства з питань запобігання корупції є аналітична (аналіз ситуації з корупцією), контрольна (додержання правил етичної поведінки, законодавства щодо запобігання конфлікту інтересів у діяльності публічних службовців), координуюча, співпраця з викривачами корупції та адміністрування Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення; Єдиного державного реєстру фінансових звітів політичних партій.

Визначено, що сутність діяльності Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших

злочинів полягає, в пошуку активів, доведенні їх кримінально протиправного або корупційного походження, конфіскації, виключно за рішенням суду, а потім продажу на публічних торгах. Уся інформація про активи та рахунки зберігається в спеціально створеному відкритому реєстрі, адміністрування якого також забезпечується Національним агентством України з питань виявлення, розшуку й управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

Досліджено причини низької ефективності діяльності Національного антикорупційного бюро України як правоохоронного органу, уповноваженого здійснювати розслідування більшості корупційних кримінальних правопорушень. Наголошено на необхідності розширення повноважень Національного антикорупційного бюро України, удосконалення процесу професійного добору кадрів та створення дієвої системи неможливості політичного втручання в процес розслідування.

Досліджено роль Спеціалізованої антикорупційної прокуратури в механізмі реалізації державної політики з протидії корупції в аспекті здійснення процесуального керівництва розслідувань корупційних кримінальних правопорушень, притягненні корупціонерів до кримінальної відповідальності та відшкодуванні завданої державі їх учиненням шкоди. Наголошено на важливості чіткого розмежування компетентності між Офісом Генерального прокурора і Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою.

З'ясовано, що Вищий антикорупційний суд є останньою ланкою в ланцюжку новостворених антикорупційних органів. Його місія полягає в здійсненні справедливого, об'єктивного та неупередженого правосуддя щодо корупційних кримінальних правопорушень. Наголошено на передчасності оцінювання реальних результатів ефективності цієї інституції. Зважаючи на це, акцентовано на тому, що вони прямо залежать від об'єктивності та оперативності органів, які забезпечують досудове розслідування корупційних кримінальних правопорушень і процесуальне керівництво ними.

У підрозділі 3.2 «Напрями діяльності засобів масової інформації у сфері протидії корупції» зазначається, що атрибутом кожної демократичної та правової держави є свобода слова. Свобода слова є базовим принципом у діяльності ЗМІ. Здатність вітчизняних журналістів бути активними учасниками антикорупційних реформ підтверджується чималою кількістю журналістських корупційних розслідувань і гучних викриттів, що в подальшому призвели до відкриття кримінальних проваджень. Особливу увагу зосереджено на значенні інтернет-ЗМІ, стрімкий розвиток яких був зумовлений розвитком інформаційного суспільства.

Охарактеризовано правову природу ЗМІ та названо основні напрями їх антикорупційної діяльності. Зокрема, на законодавчому рівні передбачено необхідність обов'язкового висвітлення в національній доповіді щодо реалізації засад антикорупційної політики відомостей про співпрацю зі ЗМІ. Крім того, Закон України «Про запобігання корупції» фіксує, що Національне агентство з питань запобігання корупції проводить перевірку антикорупційних декларацій на підставі інформації, одержаної із ЗМІ, про можливе відображення в декларації недостовірних відомостей. І насамкінець закон передбачає, що Національне агентство з питань запобігання корупції здійснює моніторинг життя суб'єктів декларування на підставі

інформації, одержаної із ЗМІ, яка містить відомості про невідповідність рівня життя суб'єктів декларування задекларованим ними майну і доходам. Запропоновано доповнити зазначений перелік. По-перше, можливістю одержання публічної інформації із загальнодоступних джерел та за допомогою подання запиту про доступ до публічної інформації. Цей напрям має загальний характер, оскільки доступний не лише журналістам, а й фізичним, юридичним особам, об'єднанням громадян без статусу юридичної особи, крім суб'єктів владних повноважень. По-друге, журналістськими розслідуваннями, що на практиці здатні бути більш продуктивними, ніж розслідування спеціально уповноважених державних органів. Така ситуація зумовлена кількома факторами. По-перше, журналісти, які займаються корупційними розслідуваннями, особливо тими, що стосуються службових осіб, які займають особливо відповідальне службове становище, мають суттєве фінансування, яке в разі потреби може бути скоригованим. По-друге, кримінальне процесуальне законодавство чітко визначає строки досудового розслідування. Водночас строки для журналістського розслідування більш гнучкі. По-третє, результати слідства можуть бути скориговані чи відверто сфальсифіковані у разі одержання чи обіцянки прийняття неправомірної вигоди. Автор висвітлює питання стану й напрямів удосконалення співпраці ЗМІ з правоохоронними органами та громадськістю з метою забезпечення належного рівня протидії корупції в Україні.

У підрозділі 3.3 «Антикорупційні напрями діяльності громадян та викривачів корупції» розкрито ключову роль громадськості для протидії корупції, обумовлену тим, що жоден з антикорупційних заходів не буде мати успішного характеру, якщо під час його реалізації буде відсутня підтримка з боку суспільства. Автор наголошує, що сьогодні громадяни не лише охоче дізнаються про свої права, а й хочуть їх реалізувати. Таким чином, підвищення рівня правової освіти та правової культури населення зумовлює не лише подолання правового нігілізму, а й свідому участь громадськості в реалізації антикорупційних заходів. Значення участі громадськості в протидії корупції визнається як на міжнародному, так і національному рівні. Зазначено, що особливе місце в контексті участі громадськості у сфері протидії корупції займають окремі громадяни. Водночас на думку автора законодавче обмеження осіб без громадянства або іноземців, які постійно проживають на території України, мають право бути повноцінними суб'єктами протидії корупції, є не зовсім виправданим, оскільки досить часто іноземні громадяни, які проживали у державах з невисоким рівнем корупції, можуть сприяти вітчизняним органам державної влади у впровадженні заходів, методів та способів ефективною протидії корупції. Більше того, ці заходи можуть бути не лише теоретично вигідними, а й практично апробованими. Громадяни в Україні можуть реалізовувати свої права у сфері протидії корупції за різними напрямами. Так, першим напрямом участі окремих громадян у протидії корупції є здатність запитувати й отримувати від органів державної влади та органів місцевого самоврядування в обсязі та порядку, не заборонених законом, інформацію про заходи щодо запобігання та боротьби з корупцією. Другим напрямом є можливість вносити пропозиції суб'єктам права законодавчої ініціативи щодо вдосконалення

законодавчого регулювання відносин, що виникають у сфері протидії корупції. Третій напрям – моніторинг управлінських рішень.

Висвітлено роль викривачів корупції для забезпечення належного рівня викриття корупційних кримінальних правопорушень та правопорушень, пов'язаних із корупцією. Наголошено на системності поняття «викривач корупції», адже останнє об'єднує велику кількість різних термінів. Розкрито сутність усіх термінів, що є складовими поняття «викривач корупції». Досліджено сутність і види каналів для повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, а саме внутрішні, регулярні або зовнішні канали. У порівняльно-правовому аспекті висвітлено питання спеціальних гарантів для викривачів корупції.

У підрозділі 3.4 «Характеристика напрямів діяльності громадських організацій та юридичних осіб у сфері протидії корупції» доведено, що розгалужена мережа громадських організацій антикорупційного спрямування є проявом демократизму та розвитку громадянського суспільства. Водночас визначено, що система таких організацій є нерівномірною, адже більшою мірою вони зосереджені в обласних центрах, що зумовлює активне зростання корупції в сільській місцевості. Наголошено на необхідності державної підтримки таких організацій. Окреслено основні напрями діяльності антикорупційних громадських організацій, що реалізуються ними з метою протидії корупції: 1) залучення до участі в парламентських слуханнях; 2) проведення інформаційних кампаній і різноманітних заходів спрямованих на формування соціально позитивної поведінки та зневажливого ставлення до будь-яких корупційних проявів; 3) проведення громадських антикорупційних експертиз нормативно-правових актів і проєктів нормативно-правових актів та надання за результатами таких експертиз пропозицій до відповідних органів державної влади; 4) здійснення наукових й соціологічних досліджень антикорупційного характеру; 5) громадський контроль за виконанням та додержанням законів у сфері протидії корупції; 6) організація антикорупційного навчання потенційних суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень та правопорушень, пов'язаних із корупцією. Установлено, що юридичні особи є відносно новим суб'єктом протидії корупції. А підхід стосовно надання певних антикорупційних повноважень юридичним особам, по-перше, є виваженим, а по-друге, свідченням комплексного та всеохоплюючого підходу до питання подолання корупції. Окреслено основні напрями антикорупційної діяльності, що реалізуються юридичними особами: 1) усунення зовнішніх та внутрішніх корупційних ризиків у діяльності юридичної особи; 2) розроблення та реалізація спеціальної процедури добору кадрів для всіх юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми; 3) здійснення систематичного антикорупційного підвищення кваліфікації працівників; 4) впровадження уповноваженого підрозділу (особи) з питань антикорупційної діяльності; 5) належне інформування керівництва юридичної особи про підбурення до вчинення корупційного правопорушення, пов'язаного з діяльністю юридичної особи, випадки вчинення корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень працівниками юридичної особи або іншими особами; виникнення реального, потенційного конфлікту інтересів; 6) проведення внутрішніх розслідувань щодо порушень вимог

антикорупційної програми чи інших корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень; 7) неминучість застосування заходів дисциплінарного впливу за порушення антикорупційної програми. Наголошено, що на обмеженості законодавчого кроку щодо вибіркового окреслення юридичних осіб, які повинні обов'язково затверджувати антикорупційну програму. А також доведено необхідність затвердження такої програми всіма без винятку юридичними особами незалежно від форми власності та організаційно-правової форми.

У розділі 4 «Кримінологічна характеристика заходів протидії окремим видам корупції» складається з трьох підрозділів, що розкривають питання особливостей протидії політичній та економічній корупції; особливостей протидії корупції в судовій системі та правоохоронних органах, а також особливостей протидії корупції в освітній, медичній та спортивній галузях.

У підрозділі 4.1 «Особливості протидії політичній та економічній корупції» подано визначення, названо ознаки та види політичної корупції, а також охарактеризовано сутність економічної корупції. Наголошено, що значення забезпечення належного рівня протидії політичній та економічній корупції є першочерговим завданням держави, оскільки сприятиме економічному зростанню, посиленню ролі державних інституцій та органів місцевого самоврядування, відновленню довіри до них, а також зумовить покращання іміджу держави на міжнародному рівні, що також підвищить рівень міжнародних інвестицій. Автор виділяє та детально характеризує основні причини політичної корупції, а саме: недостатній рівень реалізації принципу публічності; відсутність належного підходу до проведення антикорупційної і кримінологічної експертизи нормативно-правових актів; поширеність кланових структур, традиції непотизму, експлуатація «дружніх зв'язків», традиція «дарування» подарунків-подяк; відсутність законодавчо окреслених форм політичного впливу. Крім того, запропоновано заходи протидії кожній із зазначених причин політичної корупції: необхідність оновлення законодавства, формування антикорупційного світогляду та створення більшої кількості передумов для реалізації принципу публічності.

Визначено та ґрунтовно охарактеризовано основні причини економічної корупції: існування тіньової економіки; небажання здійснювати підприємницьку діяльність легально; відсутність належної комунікації між різними суб'єктами у сфері господарювання; існування великої кількості сфер «прямої взаємодії» між суб'єктом владних повноважень та особою, яка звертається за виданням дозволу, ліцензії, довідки тощо, і корупційна складова під час проведення державних закупівель. Запропоновано авторське бачення заходів, що могли забезпечити зниження рівня економічної корупції. Зокрема: 1) оновлення законодавства з метою протидії організованій злочинності та корупційному лобіюванню; 2) запровадження на рівні ділового середовища програми комплаєнс; 3) створення та забезпечення передумов для належного функціонування системи органів контролю, для зниження рівня ухилення від сплати податків, легалізації корупційних доходів і фіктивного підприємництва; 4) ширше використання електронного урядування (подальше розширення переліку адміністративних послуг, які можна одержувати дистанційно і скорочення строку надання окремих із них) та оптимізація державних закупівель,

наприклад, постійне використання електронних торгів незалежно від суми договорів.

У підрозділі 4.2 «Особливості протидії корупції в судовій системі та правоохоронних органах» зазначено, що корупція в судовій системі є буденним явищем, що нівелює принципи законності, верховенства права, рівності перед судом та незалежності й неупередженості відправлення правосуддя. Основними перешкодами щодо ефективності протидії корупції в діяльності суду є відсутність послідовності у здійсненні судової реформи та неусвідомлення всіх негативних явищ, що дискредитують судову систему. На нашу думку, основними детермінантами корупції в судовій галузі є неправильна організація роботи суду, низький рівень професійної культури суддів та працівників апарату суду; розвиненість неформальних зв'язків і, як наслідок, можливість впливу на суддю як ззовні, так і всередині суду; відсутність ефективного механізму притягнення судді до відповідальності. Основними заходами, які сприятимуть усуненню зазначених детермінант є розроблення та впровадження інформаційних технологій, дебіюрократизація судового розгляду, залучення громадськості до процесу формування суддівського корпусу і наглядової діяльності, оптимізація підходів щодо професійного добору та підвищення кваліфікації суддів, запровадження суворої відповідальності за порушення правил етичної поведінки суддею, формування єдиного підходу в судовій практиці.

Щодо корупції в правоохоронних органах, то корупційні кримінальні правопорушення в цій галузі найчастіше виражаються в різних відступах і порушеннях чинного законодавства, що регламентує правоохоронну та правозастосовну діяльність цих органів. Основними причинами корупції в цій галузі ми вважаємо високу латентність корупційних кримінальних правопорушень; проблеми кадрового забезпечення, низьку заробітну плату та босинг. Щодо заходів, які потрібно вжити для протидії корупції в правоохоронних органах, то до них належать: оптимізація процесу кадрового добору, удосконалення роботи внутрішніх та зовнішніх каналів зв'язку для викривачів корупції, підвищення заробітної плати та сприяння внутрішньовідомчому фінансовому моніторингу способу життя працівників правоохоронних органів, а також постійне виховання та підвищення кваліфікації працівника кожного правоохоронного органу, необхідність проходження реальної щорічної психологічної атестації.

У підрозділі 4.3 «Особливості протидії корупції в освітній, медичній та спортивній галузях» зазначено, що освіта є основою розвитку будь-якого суспільства, а отже роль та значення права на освіту настільки важливі, що його закріплено не лише на національному, а й на міжнародному рівні. Значущість права на освіту підтверджується й тим, що в більшості держав воно закріплено не просто на законодавчому, а на конституційному рівні. З'ясовано, що корупція в освітній галузі має специфічні прояви в дошкільній, шкільній, вищій освіті. Визначено, що причинами корупції в освітній галузі є об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних належать: 1) невизнання викладачів та вчителів суб'єктами корупційних кримінальних правопорушень; 2) низький рівень оплати праці; 3) невідповідність матеріально-технічної бази в закладах дошкільної освіти, школах та закладах вищої освіти сучасним освітнім методикам і технологіям. Суб'єктивними причинами

необхідно визнавати: 1) взаємну «вигідність» корупційних діянь як вчителям, так і батькам вихованців садочків, учнів та студентам; 2) розчарування в професії, зумовлене професійним вигоранням; 3) особливості менталітету; 4) почуття безкарності за вимагання та одержання неправомірної вигоди й подарунків. Визначено основні заходи протидії корупції в освітній галузі, а саме: заходи запобігання (підвищення рівня оплати працівників освітньої галузі; покращення матеріально-технічної бази навчальних закладів усіх рівнів та в усіх місцевостях; усунення взаємовигідності корупції для батьків, учнів, студентів, з одного боку, та працівників галузі освіти, з іншого; профілактика професійного вигорання працівників освітньої галузі) та заходи боротьби (запровадження кримінальної відповідальності для всіх педагогічних і науково-педагогічних працівників за вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, й адміністративної за правопорушення, пов'язані з корупцією, зокрема, за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави та місцевого самоврядування).

Обґрунтовано важливість та значущість завдання з протидії корупції у медичній галузі з огляду на основоположність права на медичну допомогу для розвитку правової, соціальної держави та в умовах можливості нових пандемій. Наголошено, що ефективність протидії залежить від точності визначення основних причин такого виду корупції. Так до них відносять: низьку заробітну плату, відсутність загальнообов'язкового державного медичного страхування; необхідність трансформації системи фінансування медичної галузі. Автором запропоновано чіткі заходи протидії корупції у медичній галузі: 1) реформування медичної галузі радянського зразка щодо фінансування закладів охорони здоров'я в галузь послуг; 2) запровадження максимальної публічності проведення процедур публічних торгів під час закупівлі ліків, медичного обладнання тощо; 3) законодавче врегулювання засад співпраці фармацевтичних компаній та лікарів; 4) подальше впровадження реформи системи оплати праці медичних працівників; 5) проведення різного роду просвітницьких та роз'яснювальних заходів щодо недопустимості підкупу лікарів; 6) визнати медичних працівників суб'єктами корупційних кримінальних правопорушень, зокрема, таких як декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави й місцевого самоврядування.

Охарактеризовано передумови розвитку корупції в спорті та наголошено, що кричуща необхідність протидії спортивній корупції зумовила акумуляцію зусиль держав на міжнародному рівні, що увінчалася прийняттям профільних антикорупційних міжнародно-правових актів, зокрема, Міжнародної конвенції про боротьбу з допінгом у спорті, Конвенції Ради Європи проти маніпулювання спортивними змаганнями, Конвенції Ради Європи про комплексний підхід до питань безпеки, охорони й послуг під час футбольних матчів та інших спортивних заходів.

Доведено важливість реалізації заходів протидії спортивній корупції за конкретними напрямками: протидія корупції в міжнародних спортивних організаціях та протидія низовій спортивній корупції. Пропонується протидію корупції в міжнародних спортивних організаціях здійснювати упровадженням механізмів

прозорості, розмежування адміністративних та фінансових функцій міжнародних спортивних організацій і розвитку корпоративної культури. Щодо протидії низовій корупції в спортивній галузі, то тут важливою є просвітницька діяльність та активна участь ЗМІ у проведенні антикорупційних розслідувань.

Розділ 5 «Міжнародно-правові заходи і зарубіжний досвід протидії корупції» складається з двох підрозділів, присвячених зарубіжному досвіду реалізації антикорупційних заходів та участі України в міжнародному співробітництві у сфері протидії корупції.

У підрозділі 5.1 «Зарубіжний досвід реалізації антикорупційних заходів» проаналізовано заходи запобігання корупції залежно від моделі її розвитку: європейської (Фінляндія, Норвегія), азійської (Японія, Сінгапур), англо-американської (США, Канада). Серед проаналізованих заходів обрано окремі, які можуть бути запозичені у вітчизняне правозастосування: 1) на основі досвіду Фінляндії запропоновано вдосконалити освітню та просвітницьку антикорупційну діяльність серед населення України; 2) на основі досвіду Сінгапуру варто стандартизувати систему оплати праці для державних службовців та працівників, які надають такі послуги в приватній сфері; 3) з огляду на позитивний досвід Сінгапуру пропонується розробити систему жорсткого контролю не лише за процесом розслідування корупційних кримінальних правопорушень, а й процесом винесення вироків корупціонерам в межах розумних строків; 4) на основі досвіду США доцільно передбачити сувору дисциплінарну відповідальність за порушення правил етичної поведінки державних службовців; 5) з огляду на досвід США необхідно запровадити обов'язкову щорічну перевірку службових осіб, які займають особливо відповідальне службове становище, на поліграфі. Запропоновано виділити чотири підходи до обрання покарань за корупційні кримінальні правопорушення: м'який (Швеція, Данія), помірний (Великобританія, ФРН), суворий (Італія) та особливо суворий (США, КНР). З'ясовано, що одні держави запроваджують значні штрафи для корупціонерів, а інші – карають позбавленням волі на значні строки чи навіть позбавленням життя. Водночас, аналізуючи статистичні дані, убачається, що особливо суворий, каральний підхід не завжди є запорукою викорінення корупції та більш ефективними є не суворі покарання, а превентивні запобіжні заходи.

У підрозділі 5.2 «Участь України в міжнародному співробітництві у сфері протидії корупції» обґрунтовано, що корупція є глобальною проблемою людства та властива всім світовим державам. Тому, контроль над рівнем корупції не є суто внутрішньодержавною проблемою, а завданням усієї світової спільноти. Основна акумуляція зусиль в антикорупційній сфері відбувається в рамках міжнародних організацій. З'ясовано, що міжнародне співробітництво у сфері протидії корупції реалізується Україною шляхом укладання конвенцій та угод, а також реалізації положень, які містять рекомендації щодо ефективної протидії корупції. Насамперед універсальних конвенцій, таких як Конвенція ООН проти корупції, конвенції, що були прийняті в рамках діяльності Ради Європи (Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією, Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією, Конвенція Ради Європи про маніпулювання спортивними змаганнями, Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією) та резолюцій і рекомендацій GRECO (Резолюція (97) 24 Комітету міністрів Ради Європи «Двадцять керівних

принципів протидії корупції», Рекомендація про кодекси поведінки державних посадових осіб, Рекомендація про загальні правила боротьби з корупцією під час фінансування політичних партій та виборчих кампаній). Крім того, враховуючи євроінтеграційний курс України, важливе антикорупційне значення для нашої держави відіграє й Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, а також Антикорупційна ініціатива ЄС (EUACI), що фінансується Європейським Союзом, співфінансується та впроваджується Міністерством закордонних справ Данії (DANIDA), адже консолідує зусилля, спрямовані на сприяння антикорупційним реформам України.

Визначено роль та значення міжнародного співробітництва у сфері протидії корупції: координування та узгодження зусиль щодо протидії корупції в усіх проявах. Водночас зазначено, що міжнародне співробітництво не повинно полягати в сліпому запозиченні міжнародних приписів без урахування особливостей політико-економічного та соціокультурного розвитку кожної окремої країни. Установлено, що конкретні підходи до запобігання та боротьби з корупцією у зарубіжних державах ґрунтуються на універсальних, визначених у міжнародних конвенціях антикорупційного спрямування, заходах, а також заходах, властивих конкретним державам і багато в чому залежать від рівня розвитку суспільства загалом та рівня його правової культури зокрема.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукової проблеми – розроблення концепції кримінально-правової протидії корупції в Україні, що стала основою для формулювання пропозицій щодо вдосконалення законодавства в цьому контексті. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень і висновків, спрямованих на досягнення поставленої мети, основні з яких викладено нижче.

1. Систематизовано методологічні засади дослідження концепції кримінально-правової протидії корупції. Установлено, що елементами методології наукового дослідження є сукупність підходів, принципів та конкретних методів, якими керується науковець. Особливістю дослідження у сфері права, крім іншого, є розроблення або вдосконалення правових норм у певній сфері. Саме тому підбір правильної методології відіграє важливу практичну роль для дисертаційного дослідження. Дисертант використав принципи, підходи й методи (філософські, загальнонаукові, конкретно наукові), застосовувані у взаємозв'язку та взаємозалежності, що також забезпечило об'єктивність і повноту даного дисертаційного дослідження.

2. Обґрунтовано, що поняття «корупція» є міждисциплінарним та широковживаним, тому що його досліджують фахівці в галузі не лише права, а й соціології, політології, економіки, державного управління й психології. Кожна з цих наук наповнює його своїм специфічним змістом. Формулювання універсального визначення корупції є дуже складним, але водночас важливим завданням, тому що

окреслення та уніфікація понять – запорука реалізації принципу правової визначеності, що є складовою конституційного принципу верховенства права. Під корупцією запропоновано розуміти умисні дисциплінарні, цивільно-правові, адміністративні, кримінальні правопорушення, що проявилися в протизаконному використанні особою, зазначеною в частині першій статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей.

3. На основі аналізу існуючих доктринальних підходів до класифікації видів корупції запропоновано вдосконалений розширений авторський підхід. По-перше, класифікувати корупцію за темпом розвитку на інертну, поступову та активну. По-друге, за сферами здійснення поділяти корупцію на корупцію службових осіб у сфері законодавчої влади; виконавчої влади; судової влади й корупцію у сфері діяльності юридичних осіб приватного права та осіб, які надають публічні послуги. По-третє, за періодичністю вчинення корупційних діянь корупція буває епізодичною, системною й клептократичною. По-четверте, за сталістю доцільно поділяти корупцію на повзучу та стрибкоподібну. По-п'яте, відповідно до рівня організації й розповсюдження корупційних відносин необхідно виділяти низову корупцію (дрібного чиновництва), регіонального рівня (у середніх ешелонах влади), елітарну (високорівневу або політичну) та міжнародну. По-шосте, поділяємо корупцію залежно від її галузевої спрямованості на корупцію в правоохоронних органах, освітній, медичній, спортивній та оборонній галузях. По-сьоме, за формою вираження корупційних відносин корупцію можна поділяти на корупцію, з «твердою формою» вираження корупційних відносин (якщо предметом корупційного правопорушення є неправомірна вигода: гроші, майно, переваги, пільги та послуги матеріального характеру) та корупцію з «м'якою формою» вираження корупційних відносин, якщо сутність корупційного правопорушення полягає в непотизмі (кумівництві), кронізмі (протекціонізмі), родинності, фаворитизмі, патронажі, лобізмі, клановості тощо.

4. Розмежовано поняття «протидія», «запобігання», «боротьба», «попередження» й «профілактика» в контексті поняття «корупція». Зокрема, критично проаналізувавши та узагальнивши позиції вчених, визначено, що протидія корупції є загальним системоутворювальним поняттям, яке охоплює запобігання (сукупність заходів, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин для усунення негативних явищ і процесів, що породжують корупцію або сприяють їй) та боротьбу з нею (вибір адекватного й належного виду юридичної відповідальності та покарань, які б реально слугували виправленню особи, як вчинила корупційне правопорушення або правопорушення, лише пов'язане з корупцією, і стали прикладом для інших осіб, щоб не допустити вчинення ними таких діянь). Також профілактика й попередження є формами запобігання корупційним кримінальним правопорушенням.

5. Доведено, що базисом будь-якої діяльності є встановлення основоположних засад її здійснення, тому що саме вони визначають основні напрями такої діяльності, окреслять її межі, допоможуть вибудувати цілі. Правильне формулювання принципів діяльності є запорукою її ефективності. Запропоновано поділяти принципи протидії корупції на загальні, тобто характерні для всіх галузей

права, та спеціальні, які властиві лише діяльності з протидії корупції й зумовлені її специфікою. До загальних принципів протидії корупції належать такі: верховенства права, законності, публічності, а до спеціальних – принцип справедливості, принцип незалежності осіб, наділених повноваженнями у сфері протидії корупції, принцип взаємодії владних структур з інститутами громадянського суспільства, принцип незалежності ЗМІ, принцип невідворотності відповідальності за вчинення корупційних й пов'язаних із корупцією правопорушень, принцип комплексного й системного поєднання заходів запобігання корупції та боротьби з нею.

6. Визначено поняття «корупційного кримінального правопорушення». Під ним запропоновано розуміти кримінальний проступок або злочин, спрямований проти встановленого законодавцем порядку здійснення службовими особами органів державної влади й місцевого самоврядування, їх апарату, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, особами, що надають публічні послуги своїх, повноважень. Здійснено розподіл ознак корупційних кримінальних правопорушень на загальні, тобто властиві всім кримінальним правопорушенням (суспільна небезпечність, протиправність, винність, караність), та специфічні, що характеризують особливу природу корупційних кримінальних правопорушень: зловживання службовим становищем; обов'язкова наявність предмета кримінального правопорушення – неправомірної вигоди; наявність спеціального суб'єкта; вчинення суспільно небезпечного діяння у формі прямого умислу та його спрямованість на досягнення певної корисливої мети.

7. Класифіковано корупційні кримінальні правопорушення: 1) за видом кримінального правопорушення: проступки та злочини; 2) за видом родового об'єкта складу кримінального правопорушення: проти власності, у сфері господарської діяльності, проти громадської безпеки, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, проти встановленого порядку несення військової служби; 3) за організацією групування в тексті примітки до ст. 45 КК України: ті, що вчиняються шляхом зловживання службовим становищем та окремі корупційні кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, а також у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; 4) за повнотою ознак корупційності: безумовно корупційні та умовно корупційні; 5) за предметом корупційних кримінальних правопорушень: а) за правовим режимом речей, що є предметами корупційних кримінальних правопорушень: ті, що знаходяться у цивільному обороті або обмежені в ньому; б) за особливістю характеристик предмета: корупційні кримінальні правопорушення, що не наділені особливими характеристиками їх сутності та ті корупційні кримінальні правопорушення, які мають певні додаткові характеристики предмета їх складу (вартість предмета, розмір предмета); 6) за суб'єктом: службова особа юридичних осіб публічного права; службова особа юридичних осіб приватного права; особа, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але здійснює професійну діяльність, пов'язану з

наданням публічних послуг; працівник підприємств, установ та організації, який не є службовою особою, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації; загальний суб'єкт; військова службова особа; 7) за метою: ті, які вчиняються з метою одержання неправомірної вигоди, а також ті, які не мають цієї мети; 8) за підслідністю: ті, що підслідні Національному антикорупційному бюро України, Державному бюро розслідувань України, а також Національній поліції.

8. З'ясовано, що зважаючи на історичну (схильність нашого суспільства до обдаровування чиновників) та соціальну (наявність причинно-наслідкового зв'язку між фактом отримання подарунка та вчиненням або невчиненням дій чи прийняття або неприйняття певних рішень на користь цієї особи або третіх осіб, що обумовлюється службовим становищем одержувача) підстави, вважаємо за необхідне криміналізувати порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків. Удосконалено підстави розмежування неправомірної вигоди та подарунку: вартісне вираження, мотив та обстановка надання. Обґрунтовано з огляду на морально-етичну (прийнятне ставлення до корупції як явища) та статистичну (постійне зростання кількості діянь, вчинених в умовах реального конфлікту інтересів) підстави, необхідність криміналізації порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів. До того ж автор довів, що за неповідомлення особою в установлених законом випадках та порядку про наявність у неї реального конфлікту інтересів доцільно обмежитися лише адміністративною відповідальністю. Доведено, що передумовою відповідальності за невжиття заходів щодо протидії корупції є наявність підтвердженого предикатного діяння, за вчинення якого особу вже повинно бути притягнуто до відповідальності. Запропоновано відмежовувати невжиття заходів щодо протидії корупції як адміністративне правопорушення та кримінальний проступок, враховуючи розмір шкоди та сутність предикатного діяння.

9. З'ясовано, що з огляду на значущість завдання з протидії корупції держава розробила розгалужену та відносно замкнену систему спеціалізованих антикорупційних органів (Національне агентство з запобігання корупції, Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Вищий антикорупційний Суд, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів). Поза тим певні стратегічні повноваження у сфері протидії корупції зберегли й органи загальної компетенції (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України). Більше того, певні антикорупційні компетентності здобули мало не всі органи державної влади та місцевого самоврядування. Ми переконані, що така розпорошеність повноважень, а подекуди їх дублювання, не спрощує, а навпаки ускладнює ефективність протидії корупції. Тому, доцільним буде використання не кількісної, а якісної моделі формування антикорупційних інституцій, а також реальне та виважене розмежування функцій та визначення засад співпраці між ними.

10. Доведено, що наявність у державі дієвої системи ЗМІ є фундаментом для реалізації принципу гласності в діяльності публічної адміністрації та забезпечення ефективного прозорого нагляду за її діяльністю. Здатність вітчизняних журналістів бути активними учасниками антикорупційних реформ підтверджується чималою

кількістю журналістських корупційних розслідувань і гучних викриттів, що в подальшому призвели до відкриття кримінальних проваджень. Основними напрямками діяльності вітчизняних ЗМІ у протидії корупції є: 1) розкриття та опублікування інформації про корупційні діяння; 2) можливість одержання публічної інформації шляхом подання запиту про доступ до публічної інформації; 3) журналістські розслідування корупційних діянь та діянь, пов'язаних із корупцією.

11. Визначено основні напрямками діяльності громадян у сфері протидії корупції: 1) забезпечення прозорості влади; 2) вплив на процес ухвалення управлінських рішень та можливість повідомляти компетентні органи про корупційні правопорушення чи правопорушення, пов'язанні з корупцією; 3) моніторинг управлінських рішень. Щодо викривачів корупції, то їх антикорупційна діяльність реалізується шляхом повідомлення компетентним суб'єктам про можливі факти корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції».

12. Акцентовано на тому, що громадські організації є важливим суб'єктом протидії корупції, який реалізовує антикорупційну діяльність за п'ятьма напрямками: 1) реалізацією права участі в парламентських слуханнях; 2) проведення інформаційних кампаній щодо попередження корупції; 3) можливістю ініціювати і безпосередньо здійснювати проведення громадської антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та проєктів нормативно-правових актів; 4) можливістю ініціювати, проводити дослідження, зокрема наукові, соціологічні тощо, з питань запобігання корупції, антикорупційного навчання потенційних суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень та правопорушень, пов'язаних із корупцією.

З'ясовано напрями протидії корупції юридичними особами: 1) усунення зовнішніх та внутрішніх корупційних ризиків у діяльності юридичної особи; 2) розроблення та реалізація спеціальної процедури добору кадрів для всіх юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми; 3) здійснення систематичного антикорупційного підвищення кваліфікації працівників; 4) упровадження уповноваженого підрозділу (особи) з питань антикорупційної діяльності; 5) належне інформування керівництва юридичної особи про підбурення до вчинення корупційного правопорушення, пов'язаного з діяльністю юридичної особи, випадки вчинення корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень працівниками юридичної особи або іншими особами; виникнення реального, потенційного конфлікту інтересів; 6) проведення внутрішніх розслідувань щодо порушень вимог антикорупційної програми чи інших корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень; 7) неминучість застосування заходів дисциплінарного впливу за порушення антикорупційної програми.

13. Установлено, що основними причинами політичної корупції є: недостатній рівень реалізації принципу публічності; відсутність належного підходу до проведення антикорупційної та кримінологічної експертиз нормативно-правових актів; поширеність кланових структур, традиції непотизму, експлуатація «дружніх зв'язків», традиція «дарування» подарунків-подяк; відсутність законодавчо окреслених форм політичного впливу; відсутність морального осуду політичної

корупції як явища. А основними заходами протидії вважаємо необхідність оновлення законодавства; формування антикорупційного світогляду та створення більше умов для реалізації принципу публічності.

З'ясовано, що до причин економічної корупції належать: існування тіньової економіки; небажання здійснювати підприємницьку діяльність легально; відсутність належної комунікації між різними суб'єктами у сфері господарювання; існування великої кількості сфер «прямої взаємодії» між суб'єктом владних повноважень», та особою, яка звертається за виданням дозволу, ліцензії, довідки тощо і корупційна складова під час проведення державних закупівель. Ми вважаємо, що усунути ці причини дозволить оновлення законодавства, створення органів, що зможуть забезпечити якісний нагляд і контроль у сфері господарювання, ширше використання електронного урядування та оптимізація державних закупівель.

14. Доведено, що корупція в судовій системі є буденним явищем, що нівелює принципи законності, верховенства права, рівності перед судом та незалежності та неупередженості відправлення правосуддя. Основними перешкодами щодо ефективності протидії корупції в діяльності суду є відсутність послідовності в здійсненні судової реформи та неусвідомлення всіх негативних явищ, що дискредитують судову систему. На нашу думку, основними детермінантами корупції у судовій галузі є неправильна організація роботи суду, низький рівень професійної культури суддів та працівників апарату суду; розвиненість неформальних зв'язків, і як наслідок, можливість впливу на суддю як ззовні, так і всередині суду; відсутність ефективного механізму притягнення судді до відповідальності. Основними заходами, що сприятимуть усуненню зазначених детермінант, є розроблення та впровадження інформаційних технологій, дебюрократизація судового розгляду; залучення громадськості до процесу формування суддівського корпусу та наглядової діяльності; оптимізація підходів щодо професійного добору й підвищення кваліфікації суддів; запровадження суворої відповідальності за порушення правил етичної поведінки суддею; формування єдиного підходу в судовій практиці.

15. Визначено, що основними причинами корупції в освітній галузі є об'єктивні (невизнання викладачів та вчителів суб'єктами корупційних кримінальних правопорушень; низький рівень оплати праці; невідповідність матеріально-технічної бази в закладах дошкільної освіти, школах та ЗВО сучасним освітнім методикам та технологіям) та суб'єктивні (взаємна «вигідність» корупційних діянь як вчителям, так і батькам вихованців садочків, учням та студентам; розчарування в професії, зумовлене професійним вигоранням; особливості менталітету; почуття безкарності за вимагання та одержання неправомірної вигоди та подарунків). Протидія освітній корупції повинна відбуватися за допомогою дієвих заходів запобігання (підвищення заробітної плати, удосконалення матеріально-технічної бази, подолання взаємовигідності корупції, недопущення професійного вигорання) та заходів боротьби (визнання працівників освітньої галузі суб'єктами кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг й адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією).

Названо основні причини медичної корупції: низька заробітна плата, відсутність загальнообов'язкового державного медичного страхування; необхідність трансформації системи фінансування медичної галузі. Щодо заходів протидії, то запропоновано реформування фінансування закладів охорони здоров'я, удосконалення прозорості процедури публічних торгів під час закупівлі ліків, медичного обладнання тощо, закріплення на законодавчому рівні засад співпраці фармацевтичних компаній та лікарів; продовження реформування системи оплати праці працівників медичної галузі, здійснення різних освітніх та роз'яснювальних заходів щодо неприпустимості, згубності та незаконності корупції, визнання працівників медичної галузі суб'єктами корупційних кримінальних правопорушень.

Обґрунтовано те, що ефективність протидії корупції у спортивній галузі залежить від синхронного застосування кримінальних покарань за корупційні кримінальні правопорушення у спортивній галузі та широкого застосування заходів запобігання корупції. Реалізація останніх повинна бути адаптована відповідно до конкретних напрямів. Зокрема, протидія корупції у міжнародних спортивних організаціях повинна передбачати впровадження механізмів прозорості, розмежування адміністративних та фінансових функцій міжнародних спортивних організацій та розвиток корпоративної культури. Щодо протидії низовій корупції у спортивній галузі, то тут важливим є просвітницька діяльність та активна участь ЗМІ у проведенні антикорупційних розслідувань та викритті корупціонерів.

16. Узагальнено і систематизовано зарубіжний досвід протидії корупції. З'ясовано, що підхід до протидії корупції в зарубіжних державах обов'язково враховує необхідність застосування універсальних заходів, окреслених у міжнародних конвенціях антикорупційного спрямування, та заходів, що властиві конкретним державам і багато в чому залежать від рівня розвитку суспільства в цілому та рівня його правової культури зокрема. Важливою частиною антикорупційної стратегії кожної правової держави є запобігання корупції та корупційним кримінальним правопорушенням. Аналіз рейтингу найменш корумпованих держав світу та заходів запобігання корупції залежно від моделі її розвитку: європейської (Фінляндія, Норвегія), азійської (Японія, Сінгапур), англо-американської (США, Канада), дозволив виокремити ті, які б доцільно було запозичити для удосконалення вітчизняної моделі запобігання корупції. Так, пропонуємо запозичити такі заходи: 1) на основі досвіду Фінляндії запропоновано удосконалити освітню та просвітницьку антикорупційну діяльність серед населення України; 2) на основі досвіду Сінгапуру вважаємо за необхідно стандартизувати систему оплати праці для державних службовців та працівників, які надають такі самі послуги в приватній сфері; 3) з огляду на позитивний досвід Сінгапуру пропонуємо розробити систему жорсткого контролю не лише за процесом розслідування корупційних кримінальних правопорушень, а й процесом винесення вироків корупціонерам у межах розумних строків; 4) на основі досвіду США вважаємо за необхідне передбачити сувору дисциплінарну відповідальність за порушення правил етичної поведінки державних службовців; 5) з огляду на досвід США вважаємо доцільним запровадити обов'язкову щорічну перевірку службових осіб, які займають особливо відповідальне службове становище, на поліграфі.

Запропоновано чотири підходи до обрання покарань за корупційні кримінальні правопорушення в зарубіжних державах: м'який (Швеція, Данія), помірний (Великобританія, ФРН), суворий (Італія) та особливо суворий (США, КНР). М'який підхід передбачає широке використання штрафу за вчинення корупційних кримінальних правопорушень та можливість призначення покарання у виді позбавлення волі за великий розмір хабара або за вчинення корупційних дій суб'єктом, наділеним спеціальними повноваженнями. У державах, що додержуються помірнього підходу, максимальне покарання за корупційні діяння – позбавлення волі строком на десять років. Відповідно до суворого підходу найсупорішим покаранням за корупційні кримінальні правопорушення є позбавлення волі строком до п'ятнадцяти років. Держави, що належать до четвертого підходу, до обрання покарань за корупційні кримінальні правопорушення особливо суворо карають корупційні дії, адже передбачають застосування таких покарань як позбавлення волі строком до двадцяти п'яти років та смертну кару.

17. Наголошено на значущості ролі міжнародного співробітництва у сфері протидії корупції. Обґрунтовано те, що лише розроблення уніфікованих, стандартизованих вимог дозволить протидіяти цьому деструктивному явищу в усіх його проявах та створить умови для взаємодопомоги з боку інших держав. Водночас міжнародне співробітництво повинно бути лише орієнтиром антикорупційної діяльності, а конкретні правові заходи та інструменти їх реалізації повинні бути адаптовані до особливостей політико-економічного та соціокультурного розвитку кожної окремої країни. Таким чином, Україна бере активну участь у міжнародному співробітництві у сфері протидії корупції, однак, по-перше, потребує більш широкого врахування свого історичного надбання та конкретних суспільних потреб, а по-друге, важливим є й розроблення дієвого механізму реального провадження всіх антикорупційних принципів та конкретних заходів, закріплених у вітчизняному законодавстві.

18. Запропоновано наступні зміни до Кримінального кодексу України:

1) Викласти примітки до статті 45 у наступній редакції: «Примітка 1 до статті 45.

Корупційними кримінальними правопорушеннями відповідно до цього Кодексу є визначені проступки і злочини проти встановленого законодавцем порядку здійснення службовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх апарату, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності та особами, що надають публічні послуги своїх повноважень.

примітка 2 до статті 45

Корупційними кримінальними правопорушеннями відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, 364-3, 368-1, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 209, 210, 354, 364, 364-1, 364-3, 365, 365-2, 366-2, 366-3, 367-1, 368, 368-1, 368-3, -369, 369-1, 369-2, 369-3, 369-4, 370 цього Кодексу.

2) Викласти ч. 2 ст. 209 у наступній редакції: «Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або у

великому розмір, або службовою особою шляхом зловживання службовим становищем, –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна».

3) Викласти примітку 1 до статті 364 у наступній редакції: «Службовими особами у статтях 364, 367-1, 368, 368-5, 369, цього Кодексу є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом».

4) Доповнити розділ XVII «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» нормами такого змісту:

364-3. Вчинення особою дій чи прийняття рішень в умовах реального конфлікту інтересів

Умисне вчинення особою дій чи прийняття рішень в умовах реального конфлікту інтересів, якщо це завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб, –

караються штрафом від ста п'ятдесяти до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста до двохсот годин, або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк.

Примітка. Особами, що вчиняють дії чи приймають рішення в умовах реального конфлікту інтересів є особи, зазначені у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції».

367-1. Невжиття заходів щодо протидії корупції

Невжиття передбачених законом заходів службовою особою, у разі виявлення корупційного правопорушення, якщо це завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб, –

карається штрафом від ста п'ятдесяти до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до трьох місяців, або обмеженням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років.

2. Те саме діяння, вчинене повторно –

карається штрафом від чотирьохсот до дев'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або

позбавленням волі на строк від трьох до шести років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

368-1. Умисне порушення особою встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків

1. Умисне порушення особою встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків –

караються штрафом від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до ста годин, або виправними роботами на строк до одного року, або обмеженням волі на строк до двох років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно, –

караються штрафом від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста до двохсот годин, або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років.

1) Примітка. Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції».

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Бондаренко О. С. Концепція кримінально-правової протидії корупції : монографія. Суми : СумДУ, 2021. 472 с.

Статті в наукових фахових виданнях України

2. Бондаренко О. С. Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань: кримінально-правова характеристика. *Право і суспільство*. 2017. № 1. С. 213–217.

3. Бондаренко О. С. Покарання за корупційні злочини: компаративіське дослідження. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 180–183. URL: http://par-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/3_2017.pdf (дата звернення 21.01.2021).

4. Пахомов В. В., Бондаренко О. С. До питання про відповідальність військових посадових осіб Збройних сил України, відряджених в інтересах оборони держави та її безпеки, за порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 1. С. 184–186. *Особистий внесок здобувача: здійснення аналізу об'єктивних ознак за порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів.*

5. Бондаренко О. С. Детермінанти корупційного лобізму в Україні. *Правові горизонти*. 2018. № 10. С. 68–73.

6. Пахомов В. В., Бондаренко О. С., Думчиков М. О. Об'єктивні ознаки корупційних злочинів, які вчиняються приватним лікарем. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 260–262. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstreamdownload/123456789/75021/1/Bondarenko_obectivny_oznaki_privatnii

_likar.pdf (дата звернення: 21.01.2021). *Особистий внесок здобувача: дослідження об'єктивної сторони корупційних злочинів, що вчиняються приватним лікарем.*

7. Bondarenko O. Criminal Legal Characteristics of Corruption Criminal Offenses in the Field of Economic Activity. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2020. № 44. С. 117–119.

8. Резнік О. М., Бондаренко О. С. Визнання норми про декларування недостовірної інформації неконституційною як прояв дискредитації антикорупційної реформи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 330–333. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2020/85.pdf (дата звернення: 21.01.2021) *Особистий внесок здобувача: аналіз сутності та значення норми про декларування недостовірної інформації для проведення антикорупційної реформи.*

9. Бондаренко О. С. Кримінологічна характеристика службової особи як спеціального суб'єкта корупційних кримінальних правопорушень. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 2 (14). С. 303–315.

10. Bondarenko O. S. State of Implementation of Certain Greco's "Soft" Law" Documents in Ukraine. *Альманах міжнародного права*. 2020. № 24. С. 11–17.

11. Бондаренко О. С. Ретроспективний аналіз походження корупції як явища та ступінь впливу історичного аспекту на формування сучасного поняття «корупція». *Правові горизонти*. 2021. № 26 (39). С. 6–11.

12. Bondarenko O. S. The Essence of The Concept of "Corruption": Legal and Doctrinal Aspects. *Ірпінський юридичний часопис*. 2021. № 1 (5). С. 154–170.

13. Бондаренко О. С. Кримінальна обумовленість криміналізації невжиття заходів щодо протидії корупції. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. № 1. С. 27–32.

14. Бондаренко О. Стан реалізації окремих фундаментальних принципів протидії корупції в Україні. *Юридичний вісник*. 2021. № 1. С. 138–142.

15. Bondarenko O. S. Whistleblowers of corruption as subjects of anti-corruption activity. *Держава і регіони. Серія «Право»*. 2021. № 1 (71). С. 121–125.

Статті в періодичних наукових виданнях, що індексуються

БД Scopus та Web of Science

16. Bondarenko O. S., Pakhomov V. V., Lukianenko Yu. V. Corrupt lobbying in Ukraine: essence, determinants and countermeasures. *Russian Journal of Criminology*. 2018. Vol. 12. No. 5. P. 738–747. DOI: 10.17150/2500-4255.2018.12(5). P. 738–747. (in Russian). *Особистий внесок здобувача: виділення основних причин існування корупційного лобізму та заходів, необхідних для протидії цьому явищу.*

17. Olha S. Bondarenko, Volodymyr V. Pakhomov, Sergey V. Saulyak, Mykhailo O. Dumchikov. Relevant issues off the criminal liability of the private doctors for corruption crimes. *Wiadomości Lekarskie*. 2019. Tom LXXII, No. 7. P. 1354–1358. *Особистий внесок здобувача: характеристика основних об'єктивних ознак корупційних кримінальних правопорушень, що вчиняються приватним лікарем.*

18. Bondarenko O. S., Malanchuk P. M., Dumchikov M. A. The role of community in fighting corruption in Ukraine. *Russian Journal of Criminology*. 2020. vol. 14. no. 4. P. 631–642. DOI: 10.17150/2500-4255.2020.14(4).631-642. *Особистий внесок*

здобувача: висвітлення основних напрямів залучення громадськості до протидії корупції.

19. Bondarenko O., Reznik O., Yevgen G., Andriichenko N., Stohova O. Participation of Ukraine in International Cooperation against Corruption. *Amazonia Investiga*. 2020. № 9 (29). P. 407–416. *Особистий внесок здобувача: аналіз основних універсальних міжнародних нормативно-правових актів антикорупційного спрямування та їх ролі для протидії корупції в Україні.*

20. Bondarenko O. S., Reznik O. M., Dumchikov M. O., Horobets N. S. Features of criminal liability of a medical professional for failure to perform or improper performance of their professional duties in Ukraine. *Wiadomosci lekarskie*. 2020. 73 (11). P. 2549–2554. *Особистий внесок здобувача: аналіз зв'язку латентності кримінальних правопорушень, що вчиняються лікарями з корупцією в медичній системі.*

21. Bondarenko O., Utkina M., Dumchikov M., Prokofieva-Yanchylenko D., & Yanishevskya K. Review of the state anti-corruption institutions effectiveness in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2021. № 10 (38). P. 219–233. <https://doi.org/10.34069/AI/2021.38.02.22>. *Особистий внесок здобувача: охарактеризовано органи спеціальної компетенції у сфері протидії корупції.*

22. Oleg M. Reznik, Olha S. Bondarenko, Maryna S. Utkina, Nadiia S. Horobets. Corruptive Incomings Laundering in the Medical Sphere. *Wiadomości Lekarskie*. 2021. VOLUME LXXIV, ISSUE 5. P. 1250–1255. DOI: 10.36740/WLek202105138. *Особистий внесок здобувача: проаналізовано способи легалізації корупційних доходів у медичній сфері.*

23. Olha S. Bondarenko, Maryna S. Utkina, Mariia V. Kolesnikova. The role of mass media in preventing corruption. *Revista de Direito, Estado e Telecomunicacoes*. 2021. Vol. 13, No. 1. P. 70–93. DOI: <https://doi.org/10.26512/lstr.v13i1.35433>. *Особистий внесок здобувача: запропоновано нові напрями участі журналістів у протидії корупції.*

Статті в зарубіжних періодичних наукових виданнях юридичного напрямку

24. Bondarenko O. Legal content of a present as an item of violations of statutory on receiving presents. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 1. P. 27–31.

25. Пахомов В. В., Бондаренко О. С., Шапіро В. С. Принципи антикорупційної діяльності в Україні. *Eurasian academic research journal*. 2018. № 4. С. 40–45. *Особистий внесок здобувача: виділення та аналіз основних спеціальних принципів антикорупційної діяльності.*

26. Bondarenko O., Pakhomov V., Dumchikov M., Types of corruption depending on the form of expression of corruption relations. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 2. P. 7–12. *Особистий внесок здобувача: визначено підстави для класифікації корупції.*

Тези наукових доповідей

27. Бондаренко О. С. Понятійний апарат об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 369-3 КК України. *Реалізація державної антикорупційної*

політики в міжнародному вимірі : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 9 груд. 2016 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 126–128.

28. Бондаренко О. С. Міжнародні договори України у сфері запобігання і протидії корупції як джерела національного права. *Національна самосвідомість та правова культура в умовах європейської інтеграції* : збірник тез Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Суми, 17 лютого 2017 р.). Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. С. 21–24.

29. Бондаренко О. С. Щодо перспективи визнання недостовірної інформації предметом злочину, передбаченого статтею 366-1 Кримінального кодексу України. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції в Україні* : зб. тез. доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 31 берез. 2017 р.). Харків : ХНУВС, 2017. С. 32–33.

30. Бондаренко О. С. Понятійний апарат санкції кваліфікованого складу порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків. *Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24–25 берез. 2017 р.). Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2017. С. 62–64.

31. Бондаренко О. С. Вплив помилки у предметі корупційних злочинів на кримінально-правову кваліфікацію. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 18–19 трав. 2017 р.) Суми : Сумський державний університет. 2017. Ч. 2. С. 252–254.

32. Бондаренко О. С. До питання про підстави відмежування понять «неправомірна вигода» та «подарунок». *Innovative research of legal regulation of public administration* : materials of International Sciatic Conference. (Lublin, 16–17 June 2017). Lublin : Fundacja instytut spraw administracji publicznej, 2017. P. 91–93.

33. Бондаренко О. С. Правовий захист журналістів як суб'єктів запобігання корупції. *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 бер. 2018 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2018. С. 139–145.

34. Бондаренко О. С. Історичний аспект розвитку антикорупційного законодавства України (XIX – XXI століття). *Modern jurisprudence of European Union* : materials of International Sciatic Conference. (Lublin, 17 April, 2018). Lublin : Fundacja instytut spraw administracji publicznej, 2018. P. 91–93.

35. Бондаренко О. С. Військові посадові особи Збройних сил України, відрядженні в інтересах оборони держави та її безпеки, як суб'єкти порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів. *Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 25–26 квіт. 2018 р.). Суми : Сумський національний аграрний університет, 2018. С. 130–133.

36. Бондаренко О. С. Конституція України як джерело антикорупційного права. *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі* : матеріали Між. наук.-практ. конф. для студентів та молодих вчених. (м. Суми, 18 травн. 2018 р.). Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. С. 209–221.

37. Бондаренко О. С. Спеціальні принципи антикорупційної діяльності в Україні. *Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри* : матеріали

II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 25 квіт. 2019 р.). Суми : Сумський національний аграрний університет, 2019. С. 10–12.

38. Бондаренко О. С. Покарання за корупційні злочини у держава Скандинавської правової системи (Данія та Швеція). *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. для студентів та молодих вчених. (м. Суми, 17 травн. 2019 р.). Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. С. 215–217.

39. Бондаренко О. С. До питання про політичні детермінанти корупційного лобізму в Україні. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 23–24 трав. 2019 р.). Суми : Сумський державний університет. 2019. Ч. 2. С. 208–211.

40. Бондаренко О. С. Загальні принципи антикорупційної діяльності в Україні: *Травневі правові читання* : матеріали Міжвузівської наук.-практ. конф. здобувачів та викладачів закладів вищої освіти. (м. Черкаси, 7 травн. 2019 р.). Черкаси: Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2019. С. 108–111.

41. Бондаренко О. С. Покарання за корупційні злочини в Великобританії та Федеративній Республіці Німеччина. *Die wichtigsten Vektoren für die Entwicklung der Wissenschaft im Jahr 2020 : der Sammlung wissenschaftlicher Arbeiten «ΛΟΓΟΣ» zu den Materialien der internationalen wissenschaftlich-praktischen (Konferenz, 24 Jan. 2020. Luxembourg). Grand Duchy of Luxembourg : Europäische Wissenschaftsplattform, 2020. P. 75–77.*

42. Бондаренко О. С. Экономические детерминанты коррупционного лоббизма в Украине. *Травневі правові читання* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. здобувачів та викладачів закладів вищої освіти. (м. Черкаси, 7 травн. 2020 р.) Черкаси : Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2020. С. 223–224.

43. Бондаренко О. С. Об'єктивна сторона корупційних злочинів, які вчиняються приватним лікарем. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 21–22 трав. 2020 р.). Суми : Сумський державний університет. 2020. Ч. 2. С. 261–264.

44. Бондаренко О. С. Перспективи визнання неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, корупційним кримінальним правопорушенням. *Реформування кримінального законодавства крізь призму історичного надбання*: матеріали Міжвідом. наук.-практ. круглого столу. (м. Київ, 18 берез. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 29–30.

45. Бондаренко О. С. Морально-психологічні ознаки службових осіб як суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень. *Сучасні тенденції розвитку публічного та приватного права* : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Національного університету біоресурсів і природокористування України. (м. Київ, 23 бер. 2021 р.). Київ : Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2021. С. 349–351.

46. Бондаренко О. С. Основні способи відмивання корупційних доходів у медичній сфері. *Актуальні проблеми запобігання корупції»* : матеріали Всеукр.

наук.-практ. конф. для студентів, аспірантів і молодих вчених. (м. Харків, 14 квіт. 2021 р.). Харків : Юрайт, 2021. С. 51–53.

47. Бондаренко О. С. Особливості змістовного наповнення поняття «корупційне кримінальне правопорушення». *Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального права, кримінології та судочинства* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Київ. 14 травн. 2021 р.). Київ : Державний університет інфраструктури та технологій, інститут управління, технологій та права. Київ, 2021. С. 13–16.

48. Бондаренко О. С. Корупція як соціальний феномен: історичний огляд (Античність-XX ст.). *Реформування правової системи в контексті євро інтеграційних процесів* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 21–22 трав. 2021 р.) Суми : Сумський державний університет, 2021. Ч. 1. С. 17–20.

Інші публікації, що додатково відображають наукові результати дисертації

49. Бондаренко О. С., Савенко В. М. До питання про порядок управління Національним антикорупційним бюро України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 180–183.

50. Куліш А. М., Бондаренко О. С., Білик Г. В. Легалізація грального бізнесу як спосіб легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 327–329. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/84>.

51. Рєзнік О. М., Бондаренко О. С. Кримінально-правова характеристика об'єктивних ознак легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Право і суспільство*. 2020. № 2, ч. 3 С. 133–139. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-3.21>.

52. Бондаренко О. С., Скляр Ю. І. Контрабанда валютних цінностей та товарів комерційного призначення як способи легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2020. Т. 31 (70). Ч. 3. № 2. С. 22–26 (фахове видання). URL: <https://doi.org/10.32838/2707-0581/2020.2-3/04>.

53. Бондаренко О. С., Пасьовин І. А. Принципи міжнародного співробітництва у сфері протидії корупції. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 81. С. 21–25. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2020/10/bondarenko_pasovyn_81.pdf

54. Бондаренко О. С., Козлова А. В. Особливості функціонування правоохоронних органів щодо протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 260–262. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-3/66>.

55. Думчиков М. О., Бондаренко О. С., Уткіна М. С. Загальні питання криміналістичної характеристики легалізації корупційних доходів. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. № 66. С. 296–309. URL: <https://doi.org/10.33994/kndise.2021.66.29>.

АНОТАЦІЯ

Бондаренко О. С. Концепція кримінально-правової протидії корупції в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2021.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та надано нове вирішення наукової проблеми, що відображене в розробленні на основі аналізу існуючих наукових підходів чинного вітчизняного й зарубіжного законодавств і практики їх реалізації, комплексної науково та практично обґрунтованої концепції кримінально-правової протидії корупції в Україні, що ґрунтується на галузевому підході. Вивчено стан наукового розроблення проблеми протидії корупції; методологічні засади дослідження концепції кримінально-правової протидії корупції; категоріально-понятійні інтерпретації поняття «корупція», теоретико-прикладні підходи до класифікації корупції та сутність і принципи протидії корупції. Охарактеризовано поняття та ознаки корупційних кримінальних правопорушень; класифіковано корупційні кримінальні правопорушення на основі різних підстав; досліджено соціальну зумовленість криміналізації окремих адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією. Особливу увагу приділено аналізу сутності та напрямам участі суб'єктів, уповноважених протидіяти корупції в Україні. Здійснено криминологічну характеристику заходів протидії окремим видам корупції (політичній, економічній, судовій, освітній, медичній, спортивній та корупції в діяльності правоохоронних органів). Узагальнено зарубіжний досвід реалізації антикорупційних заходів і визначено роль для України міжнародного співробітництва у сфері протидії корупції.

Ключові слова: *корупція, протидія корупції, корупційне кримінальне правопорушення, концепція кримінально-правової протидії; види корупції, суб'єкти, уповноважені протидіяти корупції; принципи протидії корупції, міжнародне антикорупційне співробітництво.*

SUMMARY

Bondarenko O. S. The concept of criminal-legal counteraction of corruption in Ukraine. – Qualification scientific work printed as manuscript.

The dissertation for obtaining the scientific degree the Doctor of Law on a specialty 12.00.08. – Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law. – Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, 2021.

The thesis provides a theoretical generalization and offers a new solution to the scientific problem. This problem is to develop based on existing scientific approaches analysis, current domestic and foreign legislation, and practice of implementing a comprehensive, scientifically, and practically defensible concept of the criminal legal fight against corruption in Ukraine based on a branching approach.

The object of the thesis is public relations that arise in the process of combating corruption in Ukraine. The subject of the thesis is concept of criminal-legal counteraction of corruption in Ukraine.

The genesis of the scientific and legal development of the notion of "corruption" from ancient times to the present is highlighted. Some vital scientific works were analyzed on corruption as a negative socio-economic phenomenon, the problem of combating corruption at all levels and areas, and the investigation of corruption. It was established that an essential element of the success of scientific research is the choice of the correct methodology, which would fully ensure the complexity and systematization of study and would develop such conclusions and recommendations that will be important for scientific and practical activities. It was emphasized that the phenomenon of corruption is highly complex and the notion that denotes this phenomenon. The main aspects of forming the notion of "corruption" were highlighted: historical, international, foreign, legal, and doctrinal. It is substantiated that the concept of "corruption" is interdisciplinary and widely used, as it is studied not only by specialists in the field of law, but also by sociology, political science, economics, public administration and psychology. It was proposed to classify corruption on the following grounds: the pace of development, areas of implementation, frequency, sustainability, level of organization and spread of corruption, sectoral orientation, the form of expression. The essence of the concept of "anti-corruption," a symbiotic combination of prevention and control, is described. Emphasis is placed on the justification of the position on the identification of combating corruption and anti-corruption policy. The nature of anti-corruption principles has been formed and revealed. It is proposed to divide the principles of anti-corruption into general, i.e. specific to all branches of law, and special, which are specific only to anti-corruption activities and due to its specifics.

The preconditions for the emergence of the notion of "criminal offense" were studied. The practicality of supplementing the anti-corruption legislation with the notion of "corruption criminal offense" was emphasized. The signs of a criminal corruption offense are thoroughly analyzed. There are several grounds for the classification of corruption offenses: by type of generic object by the organization of grouping in the note's text to Art. 45 of the Criminal Code of Ukraine, for the completeness of the signs of corruption, for the subject, for the investigation. The need to criminalize three administrative offenses related to corruption has been proven. First, violation of statutory restrictions on the receipt of gifts. Second, violation of the requirements for the prevention and settlement of conflicts of interest. Third, failure to take measures to combat corruption.

It was found that, given the importance of the task of combating corruption, the state has developed an extensive and relatively closed system of specialized anti-corruption bodies. At the same time, certain strategic powers in the field of anti-corruption were retained by bodies of general competence (the Verkhovna Rada of Ukraine, the President of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine). Moreover, almost all state and local government bodies have acquired specific anti-corruption competencies.

The legal nature of mass media was described, and the main directions of their anti-corruption activity are named. The critical role of the public in combating corruption is revealed, which is because none of the anti-corruption measures will be successful if there is no public support during its implementation. The ability of domestic journalists to be

active participants in anti-corruption reforms is confirmed by a large number of journalistic corruption investigations and high-profile revelations, which later led to the opening of criminal proceedings. The main activities of citizens in the field of anti-corruption are identified. It is emphasized that the anti-corruption activities of whistleblowers are implemented by notifying the competent entities of possible facts of corruption or corruption-related offenses, other violations of the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption". It is emphasized that public organizations are a crucial anti-corruption entity, which implements anti-corruption activities in five areas. Finally, the directions of counteraction to corruption by legal entities are clarified.

It was given the definition, peculiarities, and types of political corruption and the essence of economic corruption. It was stressed that ensuring the proper level of combating political and economic corruption is a priority for the state, as it will promote economic growth, strengthen the role of state institutions and local governments, restore confidence in them and improve the country's image at the international level. It has been proven that corruption in the judiciary is a commonplace phenomenon that undermines the principles of the rule of law, the rule of law, equality before the courts, and the independence and impartiality of the administration of justice. Based on the analysis of the leading causes of corruption in the judiciary, measures to combat it are proposed. The main reasons are identified, and countermeasures to corruption in the activities of law enforcement agencies are proposed. Emphasis is placed on the peculiarities of combating corruption in the educational, medical, and sports fields. In particular, the essence is characterized, determinants are defined, and branch measures of counteraction are developed.

Measures to prevent corruption depending on the model of its development were analyzed: European (Finland, Norway), Asian (Japan, Singapore), Anglo-American (USA, Canada). From the number of analyzed measures, some were selected that can be borrowed from domestic law enforcement. It is proposed to distinguish four approaches to the choice of punishment for corruption offenses: mild (Sweden, Denmark), moderate (UK, Germany), severe (Italy), and particularly authoritarian (USA, PRC). It is substantiated that corruption is a global problem of humankind. Therefore, controlling the level of corruption is the task of the entire world community. The central accumulation of efforts in the anti-corruption sphere takes place within the framework of international organizations. It was found out that international cooperation in the field of anti-corruption is implemented in Ukraine through the conclusion of conventions and agreements and the implementation of provisions that contain recommendations for effective anti-corruption.

It is proposed to make a few changes and additions to the Criminal Code of Ukraine, the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption", the Code of Ukraine on Administrative Offenses, the Law of Ukraine "On Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine", the Law of Ukraine "On Verkhovna Rada Committees". Regarding the amendments to the Criminal Code of Ukraine, in particular, it is proposed to update the content of the concept of "corruption criminal offense" and their list. Also, it is proposed to supplement the text of XVII "Criminal offenses in the field of official activity and professional activity related to the provision of public services" with the following rules: committing actions or decisions in a real conflict of interest (Article 364-3), failure to take

measures to combat corruption (art. 367-1), intentional violation by a person of the restrictions established by law on receiving gifts (368-1).

Key words: corruption, anti-corruption, corruption criminal offense, concept of of criminal-legal counteraction; types of corruption, entities authorized to combat corruption; principles of anti-corruption, international anti-corruption cooperation.